

MUNTECEBUDDÎN EL-HEMEDÂNÎ'NİN HAYATI VE İLMÎ ŞAHSİYETİ*

Mahsum TAŞ

Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belagatı Bölümü, Öğr. Gör.,
e-posta: ebulmina@hotmail.com
Orcid:0000-0003-4507-9499

Geliş Tarihi/Received:

26.07.2019

Kabul Tarihi/Accepted:

15.11.2019

e-Yayım/e-Printed:

31.12.2019

öz

Muntecebuddîn el-Hemedânî, Hemedân'da doğmuş, ailesiyle birlikte Mısır'a göç edip oradaki meşhur âlimlerden ders alarak farklı ilim alanlarında ün yapmış bir âlimdir. Mısır'da eğitimi tamamladıktan sonra Dimaşk'a yerleşen el-Hemedânî, orada bulunan et-Türbetu'z-Zencîliyye medresesinde talebelere uzun bir süre kırâat dersleri okutmuştur. O, daha çok kırâat ve nahiv ilimleriyle tanınmakla birlikte tefsir, fıkıh, kelâm ve lügat gibi değişik ilim dallarında da söz sahibi olmuştur. Bu makalede onun hayatı ve ilmî yönü ele alınmış, onu ilim dünyasına tanıtmak hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Muntecebuddîn el-Hemedânî, âlim, Nahiv, Kırâat

The Life and the Scholarship of Muntacabuddin al-Hamadani

ABSTRACT

Muntecebuddîn el-Hemedânî was born in Hamadân, emigrated with his family to Egypt. He has become famous in different disciplines by taking lessons from famous scholars there. After completing his education in Egypt, Hemedani settled in Damascus and he taught to the students for a long time in the madrasah of at-Turbatu'z-Zencîliyye. Although he is more known for his Qur'an recitation (qiraat) and Arabic syntax, he also has a voice in different branches of science such as tafsir, fiqh, kalam, and vocabulary. This article aims to put forward his life and his science related aspects and thus introduce him to the world of science better.

Keywords: Muntecebuddîn al-Hamadani, Damascus, Arabic syntax, Qur'an recitation (qiraat)

GİRİŞ

Milâdi XII. yüzyılın son çeyreğinde kuruluşuyla birlikte Eyyûbîler Devletinde, medrese açma faaliyeti hızlanıp yaygınlaşmaya başlamış, Şam, Mısır ve el-Cezîre bölgeleri, medreselerin en yaygın olduğu bölgeler haline gelmiştir. Biyografi ve tarih kaynaklarında bu dönemde kurulan medreseler, bu medreselerde takip edilen müfredatlar ve bu ilim yuvalarında Müderrislik yapan hocalarla ilgili önemli miktarda malumat bulunmaktadır. Bu ilmî canlılığın bir sonucu olarak bu bölgelerde farklı ilim dallarında önemli şahsiyetler yetişmiştir. Bu dönemde edebiyat ve dil ilimleri ile ilgili İbn Senâ el-Mulk (ö. 608/1211), Kemâluddîn b. en-Nebîh (ö. 621/1223), İbn Şemsilhilâfe (ö. 622/1225), İbn Fârîd (ö. 632/1235), İbnü'l-Hâcib (ö. 646/1249), İbn Yaîş (ö. 643/1245) ve 'Alemuddîn es-Sehâvî (ö. 643/1245) gibi meşhur ilmî şahsiyetlerin yetişmesinin dikkate değer bir husus olduğunu belirtmek gerekmektedir. Bu dönemde Mısır'da yetişen, dil ve kırâat ilimlerinde söz sahibi olan âlimlerden biri de Muntecebuddîn el-Hemedânî'dir. Ancak özellikle dil ilimleri açısından önemli yeri olan el-Hemedânî yeteri kadar tanınmamıştır. Arap dünyasında onun hakkında birkaç çalışma yapılmışsa da ülkemizde el-Hemedânî ve

* Bu makale, Dicle Üniversitesinde devam eden "Muntecebuddîn el-Hemedânî'nin "el-Ferîd fi İ'râbi'l-Kur'âni'l-Mecîd" Adlı Eserinin Dil ve Gramer Açısından İncelenmesi" başlıklı doktora tezinden oluşturulmuştur.

eserlerini ele alan herhangi bir akademik çalışma yapılmamıştır. Dolayısıyla bu çalışmanın onu daha iyi tanınmasına katkı sunacağı düşünülmektedir.

1.1. Hayatı

Tarih ve biyografi tarzı eserlerde Muntecebuddin el-Hemedânî'nin kişisel, ailevî ve sosyal yaşamıyla ilgili bilgilere pek yer verilmemiştir. Bu eserler, sadece onun ilmî yönüyle ilgili kısa bilgiler aktarmıştır. Kaynaklardaki bilgiler daha çok el-Hemedânî'nin, Dimaşk'ta bulunan Zenciliyye medresesinde kırâat hocası olarak görev yaptığı dönemle ilgilidir.

1.1.1. Adı, Nisbesi ve Künyesi

el-Hemedânî'nin tam adı, Ebû Yusuf Muntecebuddîn Hüseyin b. Ebî'l-İzz b. Reşîd b. Y'akûb el-Hemedânî'dir.¹ Görüldüğü üzere adı Hüseyin, künyesi Ebû Yusuf, lakabı Muntecebuddîn, nisbesi ise el-Hemedânî'dir.

Müellifin önemli eserlerinden olan *el-Ferîd fi İ'râbi'l-Kur'ani'l-Mecîd*'in ilk tahkikini yapan Fehmî Hasan en-Nimr, müellifi tanıtırken "Hüseyin b. Ebî'l-İzz Reşîduddîn Y'akûb" olarak adını vermektedir.² Ona göre müellifin babasının adı Y'akûb, künyesi Ebû'l-İzz, lakabı ise Reşîduddîn'dir. **Fakat araştırmamızın hiçbir kaynakta babasının adı zikredilmediği görülmüştür. babası Ebû'l-İzz künyesiyle meşhur olmuş ve kaynaklarda Ebû'l-İzz, Reşîduddîn'in oğlu, Reşîduddîn ise Y'akûb'un oğlu olarak geçmektedir.**³ Dolayısıyla Y'akûb, müellifin babası değil, dedesidir. Tesbit edebildiğimiz kadarıyla muhakkik bu bilgiyi Süyûtî'nin *Buğyetu'l-Vu'ât fi Tabakâti'l-Luğaviyyîn ve'n-Nuhât* adlı eserinden almıştır. Çünkü Süyûtî müellifi tanıtırken, "el-Munteceb b. Ebî'l-İzz Reşîduddîn" ifadesini kullanmaktadır. Ancak burada da müellifin babasının adına yer verilmemektedir.⁴

Ulaşabildiğimiz kadarıyla,, kaynaklarda müellifin adı zikredilmemekte, el-Munteceb veya Muntecebuddîn lakabıyla yetinilmektedir.⁵ Ancak Kâtib Çelebî *Keşfu'z-Zunûn 'an Esâmi'l-kutubi ve'l-Funûn* adlı eserinde bu şahsiyetin adını Hüseyin olarak zikretmektedir.⁶

Müellifin lakabı olarak kullanılan kelime, bazı eserlerde "Muntecebuddîn",⁷ bazılarında "el-Munteceb"⁸ diğer bir kısmında ise kelimeyle aynı manayı taşıyan "el-Muntahab" ve "Muntahabuddîn" olarak geçmektedir.⁹ Ancak yazarın hayatını ele alan kaynakların taranması sonucunda "el-Muntahab" ve "Munhabuddîn" kelimelerinin, müstensihler tarafından yanlış bir noktalamadan kaynaklandığı görülmektedir.¹⁰

Müellifin en meşhur nisbesi el-Hemedânî'dir. Hemedân, batı İran'da bir şehir ve bu şehrin merkez olduğu eyaletin adıdır. همدان, Arap kaynaklarına, Farsça'da seslilerden sonra gelen "د" harfinin "ذ" telaffuz edildiği dönemlerdeki eski şekliyle همدان olarak girmiştir. Tarih ve tabakât kaynaklarında bu nisbe ile anılan yüzlerce âlim vardır. Diğer âlimlerden ayırmak için kaynaklar, kendisini المنتجب الهمداني veya منتجب الدين الهمداني olarak tanıtmış ve nisbesiyle birlikte lakabına da yer vermişlerdir.¹¹

¹ Bk. Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed ez-Zehabî, *Me'rifetu'l-Kurrâi'l-Kibâr*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997), 343; Abdülhay el-Hanbelî, *Şezerâtü'z-Zehab*, (Dâru İbn Kesîr, Beyrut, 1986.) 7: 393; Ebû Şâme el-Makdisî, *Zeylu'r-Ravdeteyn*, (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1947), 175; Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ'*, (Dâru's-Şurûk, Kahire, 1993.) 16: 405; Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *Buğyetu'l-Vu'ât fi Tabakâti'l-Luğaviyyîn ve'n-Nuhât* (thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrahim), (Sayda: el-Mektebetu'l-'Asriyye, Tarih Yok), 2: 300; Kâtib Çelebî, *Keşfu'z-Zunûn 'an Esâmi'l-kutubi ve'l-Funûn*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1941), 2: 646-2: 1258, 1319, 1776; Hayreddin b. Mahmud ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, (Beyrut: Dâru'l-'Ulûm li'l-Melâyîn, 2002), 7: 290; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemu'l-muallifîn*, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Tarih Yok), 13: 7; İsmil b. Muhammed Emin el-Bâbânî, *Hediyetu'l-'Ârifîn, Esmâu'l-Müellifîn ve Âsârü'l-Musanîfîn*, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Tarih Yok), 2: 472; Şemsüddîn Ebû'l-Hayr Muhammed b. el-Cezerî, *Gâyetu'n-Nihâye fi Tabakâti'l-Kurrâ*, (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, Tarih Yok), 2: 310; Affüddîn el-Yâfî, *Mir'atu'l-Cinân*, (Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1997.) 4: 84, 86; Ebû's-Safâ Salâhuddîn es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, (Dâru İhyâi't-Turâs, Beyrut, 2000) 3: 232; Şemsüddîn Muhammed b. Ali ed-Dâvûdî, *Tabakâtu'l-Müfessirîn*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Tarih Yok), 2: 333-334; Taşköprizâde Ahmed Efendi, *Miftâhu's-Sa'âde ve Misbâhu's-Siyâde fi mevzu'âtî'l-'Ulûm*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1985), 2: 47.

² Muntecebuddîn el-Hemrânî, *el-Ferîd fi İ'râbi'l-Kur'ani'l-Mecîd* (thk. Fehmî Hasan en-Nimr, Fuâd Ali), (Doha: Dâru's-Sekâfe, 1991), 1: 29.

³ Bkz. Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ'*, 16: 405; Kehhâle, *Mu'cemu'l-muallifîn*, 18: 142; Zehebî, *Me'rifetu'l-Kurrâ*, 343; Ebû'l-Hayr b. el-Cezerî, *Gâyetu'n-Nihâye*, 2: 310.

⁴ Bkz. Süyûtî, *Buğyetu'l-Vu'ât*, 2: 300; Abdullah Osman, *Cuhûdu'l-Munteceb el-Hemedânî e'l-Luğaviyye min Hilâli Kitâbihi el-Ferîd fi İ'râbi'l-Kur'ani'l-Mecîd*, (Doktora Tezi, Câmîatü Ümmi'l-kurâ, 2000), 1-2.

⁵ Bkz. Zehebî, *Me'rifetu'l-Kurrâ*, 343; Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ'*, 16: 405; Süyûtî, *Buğyetu'l-Vu'ât*, 2: 300.

⁶ Kâtib Çelebî, *Keşfu'z-Zunûn*, 1: 646.

⁷ Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ'*, 16: 405.

⁸ Bâbânî, *Hediyetu'l-'Ârifîn*, 2: 472.

⁹ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed ez-Zehabî, *Tezkiretu'l-Huffaz*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998), 4: 150; Kâtib Çelebî, *Keşfu'z-Zunûn*, 1: 646.

¹⁰ Bk. Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffaz*, 4: 150; Ahmet Özel, "Muntecebuddîn el-Hemedânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32: 25; Dâvûdî, *Tabakâtu'l-Müfessirîn*, 2: 333-334.

¹¹ Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ'*, 16: 405; Süyûtî, *Buğyetu'l-Vu'ât*, 2: 300; Ebû Şâme, *Zeylu'r-Ravdeteyn*, 175; Zehebî, *Me'rifetu'l-Kurrâ*, s. 343.

1.1.2. Doğumu, Gençliği ve Ailesi

Yapılan araştırmalar neticesinde Muntecebuddîn el-Hemedânî'nin doğum tarihi ve doğum yeriyle ilgili herhangi bir bilgiye ulaşılmamıştır. Nitekim bu husus sadece el-Hemedânî için geçerli olan bir durum değildir. Bu, bir çok âlim için de söz konusudur.¹²

Kaynaklarda el-Hemedânî'nin çocukluk ve gençlik yılları hakkında bilgi verilmemektedir. Fakat ailesinin Hemedân şehrinde ikâmet ettiği tahmin edilmektedir. O, ailesiyle birlikte daha sonra Mısır'a göç etmiştir. el-Hemedânî'den bahseden tarih kaynakları onun hangi yılda Mısır'a yerleştiğini belirtmemektedirler. Bununla birlikte ez-Zehbî, onun Kahire'de Ebu'l-Cûd Giyâs b. Fâris el-Lahmî(ö. 605/1208)'den 598/1202 yılında ders aldığını zikretmektedir.¹³

el-Hemedânî'nin hayatını ele alan kaynaklarda onun babası ve diğer aile efradı hakkında hiç bir bilgiye rastlanılmamıştır.¹⁴ Öyle görünüyor ki bu husus, ne babasının ne de diğer aile efradının zikre değer bir makam veya şöhret sahibi olmamalarından kaynaklanmaktadır.

1.1.3. Görevleri

Muntecebuddîn el-Hemedânî, uzun bir öğrenim hayatından sonra Mısır'dan Dimaşk'a gelmiş, Dimaşk'ta bulunan medreselerde ders vermiş ve birçok talebenin yetişmesinde katkıda bulunup kısa sürede büyük bir şöhrete kavuşmuştur. Kaynaklarda el-Hemedânî'nin Dimaşk'ta bulunan ve Ebû 'Amr ez-Zencebîlî (ö. ?) tarafından inşa edilen et-Türbetu'z-Zencîliyye adlı medresede kırâat şeyhliği yaptığını belirtilmektedirler.¹⁵ Onun zikredilen göreve ne zaman başladığı ve bu görevi ne kadar sürdürüp ondan ne zaman ayrıldığıyla ilgili malumat kaynaklarda yer almamıştır.

1.1.4. Mezhebi

El-Ferîd fi İ'râbi'l-Kur'ani'l-Mecîd adlı eserinin birçok yerinde şiddetli bir şekilde Ehl-i Sünnet savunuculuğunu yapan Muntecebuddîn el-Hemedânî,¹⁶ yaşadığı dönemde Şam ve Mısır bölgelerindeki insanların büyük çoğunluğu gibi amelde Şafî'î itikatta ise Eş'arî mezhebini benimsemiştir.¹⁷

Muntecebuddîn el-Hemedânî, başta Mu'tezile olmak üzere Ehl-i Sünnet'in dışındaki fırkaları sert bir dille eleştirmiştir. Mu'tezile fırkası için; (ضلال) sapıklık,¹⁸ (مبني على المغالاة) zorlama ve aşırılığa dayalı,¹⁹ (بدعة)bid'at²⁰ ve (زندقة)zındıklık²¹ gibi ifadeler kullanmış, Eş'arî ekolünün kesp teorisini desteklemiştir.²²

Eserinde fikhî dört mezhepten sadece Şafî'î mezhebinin görüşlerine yer veren Muntecebuddîn el-Hemedânî, diğer mezheplerin görüşlerine hiç yer vermemiştir. Fikhî bir hüküm bildiren âyetlerin mana ve i'râbını açıkladıktan sonra benimsediği fikhî görüşü belirten müellif, genellikle (وهو مذهب الإمام الشافعي) "Bu, imam Şafii'nin mezhebidir." tabirini kullanmaktadır.²³ Ayrıca Şafii'nin görüşlerini; عن الشافعي "Şâffii'den rivâyet edildi"²⁴, قال الشافعي رحمه الله "Şâffii, -Allah kendisine rahmet etsin- şöyle dedi:"²⁵, قال الإمام الشافعي "İmâm Şâffii dedi."²⁶ "Bu, İmâm Şâffii'nin ihtiyridir."²⁷, وهذا حجة للإمام الشافعي "Bu, İmâm Şâfiye delildir."²⁸ gibi ifadeleri kullanarak belirtmektedir.

1.1.5. Vefatı

Ebû Şâme el-Makdisî (ö. 665/1267), el-Hemedânî'nin 13 Rebûlevvel 643 tarihinde Dimaşk'ta vefat ettiğini kaydetmektedir.²⁹ Vefat yerinin Dimaşk olduğu ve hicri 643 yılının Rebûlevvel ayında vefat ettiği

¹² Ebu'l-Hayr b. el-Cezerî, *Gâyetu'n-Nihâye*, 2: 310; Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ'*, 16: 405; Süyûtî, *Buğyetu'l-Vu'ât*, 2: 300; Ebû Şâme, *Zeylu'r-Ravdeteyn*, 175; Zehebî, *Me'rifetu'l-Kurrâ*, 343.

¹³ Zehebî, *Me'rifetu'l-Kurrâi'l-Kibâr*, 343; Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ'*, 16: 405.

¹⁴ Bâbânî, *Hediyyetu'l-'Arifin*, 2: 472; Zehebî, *Me'rifetu'l-Kurrâi'l-Kibâr*, 343; Zirîklî, *el-A'lâm*, 7: 290; Ebu'l-Hayr b. el-Cezerî, *Gâyetu'n-Nihâye*, 2: 310.

¹⁵ Bk. Zehebî, *Me'rifetu'l-Kurrâi'l-Kibâr*, 343; Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ'*, 16: 405; Süyûtî, *Buğyetu'l-Vu'ât*, 2: 300; Ebu'l-Hayr b. el-Cezerî, *Gâyetu'n-Nihâye*, 2: 310; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemu'l-muallifîn*, 13: 7; Dâvûdî, *Tabakâtu'l-Müfessirîn*, 2: 334.

¹⁶ Bk. Muntecebuddîn el-Hemedânî, *el-Ferîd fi İ'râbi'l-Kur'ani'l-Mecîd* (thk. Muhammed Nizâmüddin el-Füteyyih), (Medine: Dâru'z-zamân, 1428/2006), 2: 410-412; V, 147, 347; VI, 280, 488.

¹⁷ Muntecebuddîn el-Hemedânî, *el-Ferîd* (thk. Fehmi Hasan en-Nimr), 1: 39-44. (Muhakkikin Mukaddimesi); Velid b. Ahmed ez-Zübeyrî v. dğr., *el-Mevsû'atu'l-Muyessera fi Terâcim Eimmeti'Tefsîri ve'l-İkrâi ve'n-Nahvi ve'l-Luğati*, (Medine: el-Hikme, 2003), 2696-2697.

¹⁸ Hemedânî, *el-Ferîd*, 5: 389.

¹⁹ Hemedânî, *el-Ferîd*, 6: 280.

²⁰ Hemedânî, *el-Ferîd*, 6: 280.

²¹ Hemedânî, *el-Ferîd*, 6: 280.

²² Hemedânî, *el-Ferîd*, 5: 147.

²³ Hemedânî, *el-Ferîd*, 1: 528; 2: 436-485; 3: 243-285.

²⁴ Hemedânî, *el-Ferîd*, 1: 468.

²⁵ Hemedânî, *el-Ferîd*, 2: 412.

²⁶ Hemedânî, *el-Ferîd*, 2: 274.

²⁷ Hemedânî, *el-Ferîd*, 4: 633.

²⁸ Hemedânî, *el-Ferîd*, 4: 427.

²⁹ Ebû Şâme el-Makdisî, *Zeylu'r-Ravdeteyn*, 175.

konusunda tarihçiler ittifak etmişlerdir.³⁰ Ancak vefat günü hususunda farklı bilgilere yer verildiği görülmektedir. Nitekim ez-Zehebî (ö. 748/1348), onun vefat gününü Rebûlevvel ayının 6. günü olarak zikretmektedir.³¹

Ebû Şâme'nin verdiği bilgi doğruya daha yakın görünmektedir. Çünkü Ebû Şâme, Muntecebuddîn'in cenaze namazına bizzat katıldığını belirtmiş ve şöyle bir bilgi aktarmıştır: "Dimaşk camisinde onun cenaze namazına katıldım ve Bâbu'l-Ferec'in içine kadar cenazesini uğurladım. Çıkış için bu kapıyı kullanmamamızın nedeni, şehrin kuşatma altında olmasından dolayı değildi."³²

Muntecebuddîn'in vefat günüyle ilgili dikkati çeken bir diğer husus; Zehebî'nin onun ölüm gününü Ebû Şâme'den yanlış bir şekilde aktarıyor olmasıdır. Nitekim Zehebî *Târîhu'l-İslâm* adlı eserinde, "Ebû Şâme, el-Munteceb el-Hemedânî'nin Rebûlevvel'in altısında vefât ettiğini söylemiştir." ifadesini kullanmıştır.³³ Yine Zehebî aynı hatayı yaparak *Me'rifetu'l-Kurrâi'l-Kibâr* isimli eserinde de bu ifadeye yakın olan "قال الإمام أبو شامة: توفي المنتجب في سادس ربيع الأول، سنة ثلاث وأربعين وستمئة" ifadesini kullanmıştır.³⁴ Halbuki Ebû Şâme *Zeylu'r-Ravdeteyn*'de Muntecebuddîn'in vefat gününü 13 Rebûlevvel olduğunu açık bir ifadeyle vurgulamıştır. Bu da Zehebî'nin yanlış bir tespitte bulunduğunu ve aktarımında yanıldığını göstermektedir.

1.2. İlmî Yönü

1.2.1 Tahsil Hayatı

el-Hemedânî, Hemedan'da doğup orada bir müddet kaldığından eğitim hayatı Hemedan'da başlamış olmalıdır. Ancak Hemedan'daki eğitim hayatı hakkında herhangi bir bilgiye sahip değiliz. İlk eğitimine muhtemelen o tarihte yaygın olarak eğitim-öğretim faaliyeti gösteren medrese ve camilerin ilmî halkalarında başlamıştır.³⁵ Daha sonra Hemedân'in Moğul istilasına uğraması sonucunda bölgede artış gösteren baskının etkisiyle ailesiyle birlikte, o dönemde Eyyûbîlerin hakimiyeti altında bulunan ve ilim adamlarının uğrak yeri olan Kahire'ye yerleşmiştir.

Muntecebuddîn el-Hemedânî lûgat, sarf, nahiv, kırâat, tefsir, hadis, fıkıh ve edebiyat gibi ilimlerde kendi döneminin önde gelen âlimleri arasında sayılmıştır. O, muazzam ilmî bir birikimin yanında geniş bir kültüre sahipti.³⁶ Zira el-Hemedânî; başta Arap dili ve grameri olmak üzere, kırâat, hadis, fıkıh, tefsir gibi ilimleri Hemedân'dan Mısır'a kadar geniş bir coğrafyada, alanında yetkin birçok hocadan tahsil etmiştir. Tahsil hayatının sonunda ilgilendiği ilimlerde, özellikle kırâat ve nahiv ilimlerinde döneminin en meşhur âlimleri arasına girebilmiştir. Kaynaklarda "النحوي", "المقرئ", "المفسر", "اللغوي", "العربية", "رأس في القراءات والعربية", "شيخ في القراءات والعربية", "شيخ القراء بالزنجيلية", "شيخ القراء", "العالم بالعربية والقراءات", "العلامة", "الإمام الكامل", "شيخ القراء" gibi lakaplarla anılmıştır.³⁷ Muntecebuddîn için kullanılan bu ifadeler onun ilmî konumunu göstermesi açısından önemlidir.

1.2.2. İlmî Yolculukları

İlim yolculukları, ilim adamının ya da ilim tâlibinin ilim tahsili uğruna katlandığı verimli, feyizli ve bereketli yolculuklardır. Bu yolculuklar; yeni eserlerle tanışma, yeni ilim adamlarıyla görüşme ya da farklı bir usûl ile ders alma amacıyla ilmî arayış çabalarıdır. Alimler bazen tek bir mesele için uzun mesafe kat etmiştir. Bazen de gittiği şehirdeki âlimi bulamayınca o gelene kadar beklerlerdi. Bu beklemenin uzun sürmesi üzerine oraya yerleşenler de olmuştur. Örneğin tâbiin ya da etbâut't-tabîinden bazı âlimlerin nisbeleri verilirken sırasıyla el-Yemenî, el-Mekkî, eş-Şâmî, el-Kufî, el-Basrî, ve el-Mısırî şeklinde sıralanması ilim tahsili için ne kadar farklı bölgeleri dolaşmış, aidiyet kesbedecek kadar oralarda ikâmet ettiklerini göstermektedir.³⁸

el-Hemedânî'nin hayatını incelediğimizde onun da ilim tahsil etmek amacıyla, diğer âlimler gibi, çeşitli ilmî seyahatlerde bulunduğunu söyleyebiliriz. *el-Ferîd fi İ'râbi'l-Kur'ani'l-Mecîd*'in muhakkiki Fehmî

³⁰ Affüdüddîn el-Yâfiî, *Mir'atu'l-Cinân*, 4: 84; Ebû Şâme, *Zeylu'r-Ravdeteyn*, 175; Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, 16: 405; Zehebî, *Me'rifetu'l-Kurrâi'l-Kibâr*, 343; Süyûtî, *Buğyetu'l-Vu'ât*, 2: 300; Bâbânî, *Hediyetu'l-'Arifîn*, 2: 472; Ebu'l-Hayr b. el-Cezerî, *Gâyetu'n-Nihâye*, 2: 310; Abdülhay el-Hanbelî, *Şezerâtü'z-Zeheb*, 7: 393; Dâvûdî, *Tabakâtu'l-Müfessirîn*, 2: 333.

³¹ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtu'l-Meşâhîr ve'l-A'lâmi*, lâm (thk. Ömer Abdusselam et-Tedmurî), (Dârul-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut, 1993), 16: 484.

³² Ebû Şâme el-Makdisî, *Zeylu'r-Ravdeteyn*, 175.

³³ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtu'l-Meşâhîr ve'l-A'lâmi*, 14: 484; 47: 224.

³⁴ Zehebî, *Me'rifetu'l-Kurrâi'l-Kibâr*, 343.

³⁵ Abdullah Osman, *Cuhûdu'l-Munteceb el-Hemedânî e'l-Lugaviyye min Hilâli Kitâbihi el-Ferîd fi İ'râbi'l-Kur'ani'l-Mecîd*, (Doktora Tezi, Câmiatü Ümmi'l-kurâ, Mekke, 2000) 2.

³⁶ Zehebî, *Me'rifetu'l-Kurrâi'l-Kibâr*, 343; Zübeyrî v. dğr., *el-Mevsû'atu'l-Muyessera fi Terâcim Eimmeti'Tefsiri ve'l-İkrâi ve'n-Nahvi ve'l-Luğa*, (el-Hikme, Medine, 2003), 2696-2697.

³⁷ Zehebî, *Me'rifetu'l-Kurrâi'l-Kibâr*, 343; Abdülhay el-Hanbelî, *Şezerâtü'z-Zeheb*, 7: 393; Ebû Şâme el-Makdisî, *Zeylu'r-Ravdeteyn*, 175; Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, 16: 405; Süyûtî, *Buğyetu'l-Vu'ât*, 2: 300; Zirikî, *el-A'lâm*, 7: 290; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemu'l-muellifîn*, 13: 7; Bâbânî, *Hediyetu'l-'Arifîn*, 2: 472; Ebu'l-Hayr b. el-Cezerî, *Gâyetu'n-Nihâye*, 2: 310; Affüdüddîn el-Yâfiî, *Mir'atu'l-Cinân*, 4: 84, 86; Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, 3: 232; Dâvûdî, *Tabakâtu'l-Müfessirîn*, 2: 333-334; Zübeyrî v. dğr., *el-Mevsû'atu'l-Muyessera*, 2696-2697.

³⁸ Bk. Abdulfettâh Ebu Gudde, *Safahât min Sabril-'Ulemâ*, (Halep: Mektebetu'l-Matbû'atu'l-İslâmiyye, 1971), 21-31.

Hasan en-Nimr, el-Hemedânî'nin birçok ilmî yolculuklarının olduğunu söylemekte, fakat herhangi bir kaynak göstermemektedir. en-Nimr, bu yolculuklardan sadece iki tanesini zikretmiştir. Ona göre el-Hemedânî ilk ilmî yolculuğunu, memleketi Hemedân'dan Dimaşk'a yapmıştır. Daha sonra ise Dimaşk'tan Mısır'a giderek ikinci bir ilmî seyahat yapmıştır.³⁹

el-Hemedânî'nin, memleketinden Mısır'a, Mısır'dan Dimaşk'a göç ettiğine dair bilgilere kaynaklarda yer verilmiştir.⁴⁰ Ancak Hasan en-Nimr'in belirttiği gibi onun Hemedân'dan direk Dimaşk'a gittiğine dair malumata ulaşılmamıştır. Muhtemelen en-Nimr öne sürdüğü bu bilgileri, bazı tarihçilerin el-Hemedânî için kullandığı *نَزِيلُ دِمَشْقَ "Dimaşk'a sonradan yerleşen"* ve *قَرَأَ عَلَى أَبِي الْجُودِ بِمِصْرَ سَنَةَ ثَمَانٍ وَتِسْعِينَ "598 yılında Mısır'da Ebû'l-Cûd'un yanında ders okudu"* ifadelerine dayandırmış ve bunları farklı iki ilmî yolculuk olarak değerlendirmiştir.⁴¹

Bu malumat eşliğinde el-Hemedânî önce Mısır'a gidip daha sonra Mısır'dan Dimaşk'a gelmesi daha ağır basmaktadır. Çünkü Ebu'l-Hayr b. el-Cezerî (ö. 751/1350) ve diğer tarihçilerin verdiği bilgilere göre el-Hemedânî Kahire'de, 598/1202 yılında Ebû'l-Cûd Gıyâs b. Fâris el-Lahmî'den ders almıştır.⁴² Buna göre, el-Hemedânî önce Mısır'a gitmiş daha sonra Mısır'dan Dimaşk'a geçmiştir. el-Hemedânî, son yıllarını Dimaşk'ta geçirmesi ve orada vefat etmesi göz önüne alınırsa 598/1202 tarihi el-Hemedânî'nin ilmî hayatının ilk yıllarını göstermektedir. Dolayısıyla o Mısır'da eğitimini tamamladıktan sonra Dimaşk'a gitmiş olmalıdır.

1.2.3. Hocaları

Mısır'da ilim tahsiline başlamış olan el-Hemedânî'nin değişik ilim dallarında birçok hocası olmuştur. Tabakât eserlerinde el-Hemedânî'den ders aldığı hocalardan bahsedilirken az sayıda isim zikretmektedir. O dönemdeki 'ulemanın ilim tahsil etme geleneklerine bakıldığında el-Hemedânî'nin sadece birkaç hocadan ders almış olma ihtimalinin zayıf olduğu söylenebilir.⁴³ Onunla ilgili birçok hususta olduğu gibi, bu husus da tabakât eserleri tarafında kaydedilmeyerek karanlıkta bırakılmıştır. Büyük bir olasılıkla tabakât eserleri, onun uzman olduğu kırâat ve dil alanındaki en meşhur birkaç hocasını zikretmekle yetinmiştir.

Kaynaklarda adı geçen hocaları şunlardır:

1. Ebû'l-Cûd el-Lahmî (ö. 605/128)

Tam adı Ebû'l-Cûd Gıyas b. Faris b. Mekkî b. 'Abdillah el-Lahmî el-Münzirî el-Mısırî şeklinde olan Ebû'l-Cûd el-Lahmî, 518/1124 yılında Mısır'da doğmuştur. Kırâat, ferâiz, 'arûz ve nahiv ilimlerinde döneminin önemli âlimleri arasında yer almıştır. "شيخ النيار المصري" unvanıyla meşhur olan Ebû'l-Cûd, Mısır'da uzun bir dönem kırâat ilminin baş müderrisliğini yürütmüştür. Kırâat ilmini, döneminde bu ilim dalının ileri gelen âlimlerinden olan eş-Şerîf Ebû'l-Futûh el-Hatib (ö. 563/1167), Abdullah b. Rufâa (ö. 561/1165) ve Ali b. Abdirrahim b. El- 'Assâr (ö. 576/1180) gibi âlimlerin ders halkalarına katılarak elde etmiştir. Ebû'l-Cûd bu ilimde ileri bir düzeye geldikten sonra talebeler, kırâat dersi almak için dünyanın dört bir yanından ona geliyorlardı. Ebû'l-Hasan es-Sehâvî (ö. 643/1245), Ebû 'Amr İbnu'l-Hâcib (ö. 570/1175), Ziyâde b. 'İmran (ö. 629/1231) ve Abduzzâhir b. Neşvân (ö. 649/1251) gibi meşhur âlimler onun yetiştirdiği âlimlerin sadece birkaçıdır.⁴⁴

Ebû'l-Cûd el-Lahmî, dinî vecibelerine titizlikle uyan, mütevâzi, gösterişten uzak yaşayan, hoş sohbet, ve kadri bilinen bir kimse olarak tavsif edilmiştir. el-Münzirî (ö. 656/1258) onun hakkında şu ifadeleri sarf etmiştir: *"Zamanında kırâat ilmini ondan daha iyi bilen yoktu. Talebeler her taraftan kendisine akın akın geliyordu. Mısır'da kırâat dersini verenlerin çoğu ya onun öğrencileri ya da onun öğrencilerinin öğrencileriydi. O hayattayken öğrencilerinden kırâat dersi aldım fakat ondan ders almak nasip olmadı. Dinin emirlerine riayet eden, üstün ahlak sahibi, kendisini güzel ifade eden, iyi bir hatip, basit davranışlardan uzak duran, karakterli, çok müteveâzi bir kişiydi. Mısır'da bulunan el-Câmiu'l-'Afîk, Kahire'deki el-Mescidu'l-Emîr Mûsek ve Fâdiliyye Medresesinde kırâat derslerini veriyordu."*⁴⁵

³⁹ Hemedânî, el-Ferîd (thk. Fehmi Hasan en-Nimr), 1: 39-44 (Muhakkikin Mukaddimesi); Muhammed Abdurrahman Hamdî, *Ârâu'l-Muntecebi'l-Hemedânî en-Nahviyyeti Havle'l-Mesâilil-Hilâfiyyeti fi Kitâbihi el-Ferîd fi 'râbi'l-Kur'ani'l-Mecîd*, (Doktora Tezi, Câmia'tu'l-Hartûm, 2008), 14.

⁴⁰ Zehebî, *Me'rifetu'l-Kurrâil-Kibâr*, 343.

⁴¹ Ebu'l-Hayr b. el-Cezerî, *Gâyetu'n-Nihâye*, 2: 310; Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ'*, 16: 405; Süyûtî, *Buğyetu'l-Vu'ât*, 2: 300.

⁴² Ebu'l-Hayr b. el-Cezerî, *Gâyetu'n-Nihâye*, 2: 310; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemu'l-muellifin*, 13: 7.

⁴³ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtu'l-Meşâhîr ve'l-A'lâm*, 14: 484; Ebû Şâme el-Makdisî, *Zeylu'r-Ravdeteyn*, 175; Zehebî, *Me'rifetu'l-Kurrâil-Kibâr*, 343; Mehmet Nafi Arslan, "es-Semîn el-Halebî'nin Hayatı ve İlmî Şahsiyeti", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 9 (Bahar 2017): 38.

⁴⁴ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtu'l-Meşâhîr ve'l-A'lâm*, 43: 185; Süyûtî, *Hüsnü'l-Muhâdara fi Ahbâri Mısır ve'l-Kâhire*, 1: 498; Safedî, *Nektu'l-Himyân fi Nuketi'l-Umyân*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2007), 209; Süyûtî, *Buğyetu'l-Vu'ât*, 2: 241; Ebu'l-Hayr b. el-Cezerî, *Gâyetu'n-Nihâye*, 2: 4; Zehebî, *Me'rifetu'l-Kurrâil-Kibâr*, 320.

⁴⁵ Ebû Muhammed Zekiyyüddîn Abdülazîm b. Abdilkavî el-Münzirî, *et-Tekmilî li Vefeyâti'n-Nakale* (thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1984), 2: 162; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtu'l-Meşâhîr ve'l-A'lâm*, 43: 185; Ebu'l-Hayr b. el-Cezerî, *Gâyetu'n-Nihâye*, 2: 4; Süyûtî, *Buğyetu'l-Vu'ât*, 2: 241.

el-Hemedânî'nin hayatını ele alan kaynakların çoğu onun Ebû'l-Cûd el-Lahmî'den kırâat dersi aldığını belirtmektedir.⁴⁶ Ayrıca el-Hemedânî de *el-Ferîd fî İ'râbi'l-Kur'ani'l-Mecîd* isimli eserinde, Ebû'l-Cûd el-Lahmî'den kırâat dersi aldığını bizzat ifade etmektedir.⁴⁷

2. İbn Taberzed (ö. 607/1210)

Tam adı, Ömer b. Muhammed b. Mu'ammer b. Yahya b. Ahmed b. Hassân ed-Dârkazzî el-Bağdâdî şeklinde olan İbn Taberzed, 516/1122 yılının Zilhicce ayında doğmuştur. Kaynaklarda İbn Taberzed lakabıyla meşhur olmuştur. Eğitimci ve hadis şeyhi olan İbn Taberzed, Bağdat, Erbil, Harran, Halep, Dimâşk vb. şehirlerde hadis dersi vermiştir. Bağdat'ın Dâru'l-Kazz mahallesinde ders verdiği için o mahalleye nispet edilerek ed-Dârkazzî nisbesiyle anılmıştır.⁴⁸

İbnu'l-İmâd (ö. 1089/1679) onu çağının müsnedi; İbn Hacer el-'Askalânî (ö. 852/1449) Şam halkının müsnedi; İbn Kâdi Şühbe (ö. 851/1448) ise el-müsnedu'l-kebîr olarak nitelemektedir.⁴⁹ Hadis ilminde asrının en meşhur âlimlerinden olan İbn Taberzed, birçok öğrenci yetiştirmiştir. Öğrenciler arasında çok sayıda önemli âlimin ismi zikredilmektedir.⁵⁰ Muntecebuddîn el-Hemedânî de bunlardan biri olup hadis ilmini ondan tahsil etmiştir.⁵¹

İbn Taberzed, *Müsnedu'l-İmâm Ömer b. Abdülaziz* başta olmak üzere birçok hadis cüzünü tasnif etmiştir. 9 Recep 607/27 Aralık 1210 tarihinde 97 yaşında Bağdat'ta vefat etmiştir. Babu Harb'ta defnedilmiştir. Ardında miras bırakmış, vârisleri olmadığından mirası beytülmale bırakılmıştır.⁵² Kaynaklarda hafif meşrepli, hoş sohbet, dinî emirlere dikkat etmeyen, hadis derslerini ücret karşılığında veren ve espirütüel bir şahsiyet olarak tanıtılmıştır.⁵³

3. Ebû'l-Yumn el-Kindî (ö. 613/1217)

el-Kindî, Muntecebuddîn el-Hemedânî'nin en önemli hocalarındandır. el-Hemedânî *el-Ferîd fî İ'râbi'l-Kur'ani'l-Mecîd* adlı kitabının birçok yerinde ondan söz etmiş, onun özellikle kırâat konularındaki görüşlerini benimsemiştir.⁵⁴ el-Hemedânî, ondan söz ettiğinde isminden önce أخبرني شيخنا أبو اليمان الكندي، قرأت علي شيخني أبي اليمان الكندي gibi ifadeleri kullanır ki bu da ona duyduğu derin saygının tezahürüdür.⁵⁵

el-Kindî'nin tam adı Ebû'l-Yumn Zeyd b. el-Hasan b. Zeyd b. el-Hasan Tâcuddîn el-Kindî el-Bağdâdî şeklindedir. 520/1126'da Bağdat'ta doğmuştur. Yedi yaşında iken Kur'ân-i Kerîm-i ezberlemiş, on yaşında da kırâat-i 'aşereyi tamamlamıştır. Kırâat-i 'aşereyi bitirdikten sonra seksen üç yıl gibi uzun bir ömür yaşamış, kırâat ile hadiste âlî isnada sahip olmuştur.⁵⁶

Ebû'l-Yumn el-Kindî 6 Şevval 613'te (16 Ocak 1217) Dimâşk'ta vefat etmiş ve Cebel-i kâsiyûn'a defnedilmiştir.⁵⁷

4. 'Alemuddîn es-Sehâvî (ö. 643/1245)

'Alemuddîn es-Sehâvî'nin tam adı Ebu'l-Hasen 'Alemüddîn Alî b. Muhammed b. Abdissamed b. Abdilahad b. Abdilgalib b. 'Atâs el-Hemedânî el-Mısırî es-Sehâvî şeklindedir. 558/1162 veya 559/1163 yıllarında Mısır'daki Sehâ kasabasında doğmuştur.⁵⁸ Sehâ'dan İskenderiyye'ye gelen es-Sehâvî, burada Ebû Tâhir es-Silefî (ö. 576/1180) ve Ebû Tâhir b. 'Avf (ö. 581/1185)'den hadis dinlemiştir. Ayrıca o, değişik beldelerde Ebu'l-Cuyûş 'Asâkir b. Muhammed (ö. 581/1185), Ebu'l-Kâsım b. el-Bûsîrî (ö. 598/1201), İsmail b. Yasin (ö. 596/1199), Ebu'l-Yumn el-Kindî, İbn Taberzed ve Hanbel b. Abdillâh (ö. 604/1207)'den de hadis öğrenmiştir.⁵⁹ Zeynuddîn el-Fârikî (ö. 703/1303), Zeynuddîn b. eş-Şîrâzî (ö. 714/1314), Muhammed b. Kaymaz ed-Dakîkî (ö. 703/1303), Şerefuddîn el-Fezârî (ö. 705/1305), 'Abulvahid b. Kesîr (ö. 696/1296) gibi âlimler Sehâvî'den hadis rivayetinde bulunan râvilerinden bazılarıdır.

⁴⁶ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtu'l-Meşâhîr ve'l-A'lâm*, 43: 185; Süyûtî, *Hüsnu'l-Muhâdara*, 1: 498; Safedî, *Nektu'l-Himyân fî Nuketî'l-Umyân*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2007), 209; Süyûtî, *Buğyetu'l-Vu'ât*, 2: 241; Ebu'l-Hayr b. el-Cezerî, *Gâyetu'n-Nihâye*, 2: 4; Zehebî, *Me'rifetu'l-Kurrâi'l-Kibâr*, 320.

⁴⁷ Hemedânî, *el-Ferîd* (thk. Nizâmuddîn el-Füteyyih), 4: 596.

⁴⁸ Zirîklî, *el-A'lâm*, 5: 61; Ebu'l-Fidâ' İsmâil b. Ömer el-Kureşî, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, (Dâru İhyâ't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut, 1988), 17: 24-25; Ebu'l-Muzaffer Şemsuddîn Yûsuf b. Kızıoğlu, *Mir'âtu'z-Zamân*, (Dâru'r-Risâleti'l-İlmiyye, Dimâşk, 2013), 22: 174.

⁴⁹ İbnu'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zehab*, 7: 49; İbn Hacer el-'Askalânî, *Lisânu'l-Mizân* (thk. Abdulfettâh Ebû Ğudde), (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2002), 6: 142; Zirîklî, *el-A'lâm*, 5: 61.

⁵⁰ Ebu'l-Fidâ', *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 16: 760; 17: 24, 480, 489, 537; 18: 133, 182, 196; Bâbânî, *Hediyetu'l-'Ârifîn*, 2: 472; Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ'*, 16: 55-57.

⁵¹ Zehebî, *Me'rifetu'l-Kurrâi'l-Kibâr*, 343; Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ'*, 16: 405.

⁵² Ebu'l-Fidâ', *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 13: 61; Ebû 'Abdillâh Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehabî, *el-'İber fî Haberi Men Gabar*, (Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, Tarih Yok), 3: 146.

⁵³ Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ'*, 16: 55-57.

⁵⁴ Hemedânî, *el-Ferîd*, 1: 152; 2: 83, 142, 503; 4: 25, 296, 657; 5: 658; 6: 462.

⁵⁵ Hemedânî, *el-Ferîd*, 1: 152; 2: 83, 142, 503.

⁵⁶ ez-Zehabî, *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtu'l-Meşâhîr ve'l-A'lâm*, XLIV, 142.

⁵⁷ Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ'*, 16: 78; Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, 15: 32; Zehebî, *Me'rifetu'l-Kurrâi'l-Kibâr*, 319.

⁵⁸ Zehebî, *Me'rifetu'l-Kurrâi'l-Kibâr*, 340; Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ'*, 16: 349; İbn Hallikân Ebu'l-Abbâs Şemsüddîn el-İrbilî, *Vefeyâtu'l-Ayân ve Enbâu Ebnâi'z-Zamân*, (thk. İhsan Abbas), (Dâru Sâdir, Beyrut, 1994), 3: 340; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, 3: 196.

⁵⁹ Affüddîn el-Yâfi, *Mir'atu'l-Cinân*, 4: 86; Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ'*, 16: 349; Zehebî, *Me'rifetu'l-Kurrâi'l-Kibâr*, 340.

Sehâvî, Kahire'de Kâsım b. Firrûh eş-Şâtîbî (ö. 590/1194)'den kırâat ilmini tahsil etmiştir. Ayrıca nahiv ve dil alanında da ondan istifade etmiş ve uzun bir süre ona talebelik etmiştir. Onun meşhur kasidesi *Hırzu'l-Emânî ve Vechu't-Tehânî*'yi okumuş ve ona bir şerh yazmıştır. Ayrıca Ebû'l-Cûd el-Lahmî, Ebû'l-Yumn el-Kindî ve Şihâbuddîn Muhammed b. Yusuf el-Ğaznevî (ö. 599/1202)'den kırâat-ı seb'a öğrenmiştir.⁶⁰

Kaynaklarda Muntecebuddîn el-Hemedânî'nin hocaları arasında Sehâvî'nin adı zikredilmemiştir.⁶¹ Ancak Fehmi Hasan en-Nimr, el-Hemedânî'nin hocaları arasında Sehâvî'yi de zikretmiştir.⁶² en-Nimr, Ebû Şâme'nin el-Hemedânî ile ilgili söylediği "O (el-Hemedânî), el-Kasîdetu's-Şâtibiyye'yi anlama hususunda hocamız es-Sehâvî'den istifade etti. Daha sonra ona bir şerh yazmaya başladı. O, denize daldı ama yüzmekten aciz kaldı ve hocamızın kendisine verdiği eğitimi, ona harcadığı emeği inkar etti. Allah bizi de onu da affetsin."⁶³ sözlerinden hareket ederek bu sonuca varmış olmalıdır.

İbnu'l-Cezerî'ye (ö. 833/1429) göre el-Hemedânî, Sehâvî'den ve onun hocası olan eş-Şâtîbî'den ders almamıştır. İbnu'l-Cezerî, el-Hemedânî'nin el-Kasîdetu's-Şâtibiyye isimli esere yazdığı şerhi değerlendirirken şunları dile getirmektedir:⁶⁴ "Onun (el-Hemedânî'nin) el-Kasîdeye yazdığı şerhte gerçeğe aykırı birçok konu vardır. Çünkü o, ne nâzımdan ne de nâzımın yanında ders alanlardan okumamıştır."

Bazı araştırmacılar, aşağıdaki sebepleri ileri sürerek Sehâvî'nin el-Hemedânî'nin hocası olma ihtimalinin düşük olduğunu vurgulamışlardır.⁶⁵

1- Muntecebuddîn el-Hemedânî ve Sehâvî'nin biyografilerini ele alan kaynaklar, aralarında bir hoca-öğrenci ilişkisinin olduğuna dair bir bilgiden söz etmemişlerdir.⁶⁶

2- Kaynaklarda var olan bilgilere göre bu iki âlim, Ebû'l-Yumn el-Kindî ve Ebû'l-Cûd el-Lahmî gibi hocalardan birlikte ders almışlardır. Bu durum, onların yaşıt ve farklı medreselerde talebe yetiştiren ve birbirinin rakibi iki hoca olma ihtimalini güçlendirmektedir. Zehebî'nin; *وَكَانَ سُوقُهُ كَاسِيًا مَعَ وُجُودِ أَبِي الْحَسَنِ*; "Ebû'l-Hasan es-Sehâvî'nin varlığından dolayı onun (el-Hemedânî'nin) pazarı hareketsizdi" ifadesi bu rekabete işaret etmektedir.⁶⁷ Nitekim el-Hemedânî ve es-Sehâvî'nin öğrencilerinden olan Nizâm et-Tibrîzî(ö. 704/134), aralarındaki anlaşmazlığı dile getirmekte ve şöyle bir anekdot aktarmaktadır:⁶⁸ "Farklı dört rivayetle Kur'an'ı Muntecebuddîn'in yanında okudum. Hocamız es-Sehâvî'den gizlenerek ondan ders alıyordum. Zira Sehâvî'den ders alan, Muntecebuddîn'in yanında ders okumaya cesaret edemiyordu. Bazı öğrenciler beni es-Sehâvî'ye şikâyet edince, hocamız şöyle bir karşılık verdi: Bu, başkası gibi değil, gider dersini okur ve geri gelir, boş işlerle uğraşmaz. Dolayısıyla bu hususta hocamız 'Alemuddîn sadece bana izin verdi."

Araştırmaların neticesinde es-Sehâvî'nin, el-Hemedânî'nin hocası olduğu görülmektedir. Bunun en bariz delili, es-Sehâvî'nin öğrencisi ve el-Hemedânî ile aynı dönemde yaşamış olan, kendisiyle sık görüşen ve vefat ettiği zaman cenaze namazını kıldırarak Ebû Şâme'nin *وَجَدَ حَقَّ تَعْلِيمِ شَيْخِنَا لَهُ وَإِفَادَتِهِ* "hocamızın (Sehâvî'nin) kendisine verdiği eğitimi, ona harcadığı emeği inkar etti" şeklindeki ifadesidir.⁶⁹ Çünkü Ebû Şâme bu döneme tanıklık etmiş bir zattır. Onun yukardaki ifadesi herhangi bir şüpheye mahal bırakmayacak açık bir ifadedir. Ayrıca hoca-öğrenci arasında da bir çekişme ve anlaşmazlık olabileceği inkâr edilemez.

1.2.4. Talebeleri

Özellikle kırâat ve nahiv alanında döneminin büyük âlim ve imamlarından sayılan Muntecebuddîn el-Hemedânî, Dimaşk'ta et-Türbetü'z-Zencîliyye'de kırâat şeyhliği yaptığı sırada çok ilgi görmüştür. Mısır ve Şam bölgelerinden pek çok kişi ilminden yararlanmak maksadıyla oraya akın etmiştir. Ancak kaynaklarda adı geçen talebelerinden bazıları şunlardır:

1. es-Sâin ed-Darîr (ö. 684/1285)

Tam adı Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Ebî İsa Sâinuddîn el-Hüzelî el-Basrî el-Vâsıtî'dir. Kaynaklarda es-Sâin ed-Darîr ifadesiyle tavsif edilmektedir. Irak'ın tarihî şehirlerinden olan Vâsıt'ta dünyaya gelmiştir. İlim tahsili için genç yaşlarda Dimaşk'a gitmiştir. Orada Muntecebuddîn el-Hemedânî'den Kırâat-ı seb'ayı okumuştur. Fıkıh ilminde de derin bir bilgiye sahip olan Sâinuddîn, Şafii mezhebine mensup bir âlimdir.

⁶⁰ Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, 22: 43-44; İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-Ayân*, 3: 340-341.

⁶¹ Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, 16: 405; Ebu'l-Hayr b. el-Cezerî, *Gâyetu'n-Nihâye*, 2: 310; Zehebî, *Me'rifetu'l-Kurrâi'l-Kibâr*, 343; Süyûtî, *Buğyetu'l-Vu'ât*, 300; Dâvûdî, *Tabakâtu'l-Müfessirîn*, 2: 333.

⁶² Hemedânî, *el-Ferîd* (thk. Fehmi Hasan en-Nimr), 1: 34. (Muhakkikin Mukaddimesi).

⁶³ Ebû Şâme, *Zeylu'r-Ravdeteyn*, 175.

⁶⁴ Ebu'l-Hayr b. el-Cezerî, *Gâyetu'n-Nihâye*, 2: 312.

⁶⁵ Bk. Abdullâh Osman, *Cuhûdu'l-Munteceb el-Hemedânî e'l-Lugaviyye min Hilâli Kitâbihi el-Ferîd fi İ'râbi'l-Kur'ani'l-Mecîd*, 5-6.

⁶⁶ Zehebî, *Me'rifetu'l-Kurrâi'l-Kibâr*, 343; Abdülhay el-Hanbelî, *Şezerâtü'z-Zehab*, VII, 393; Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, 16: 405; Süyûtî, *Buğyetu'l-Vu'ât*, 2: 300; Ebu'l-Hayr b. el-Cezerî, *Gâyetu'n-Nihâye*, 2: 310; Affüddîn el-Yâfî, *Mir'atu'l-Cinân*, 4: 84, 86; Dâvûdî, *Tabakâtu'l-Müfessirîn*, 2: 333-334.

⁶⁷ Zehebî, *Me'rifetu'l-Kurrâi'l-Kibâr*, 343; Ebu'l-Hayr b. el-Cezerî, *Gâyetu'n-Nihâye*, 2: 310.

⁶⁸ Ebu'l-Hayr b. el-Cezerî, *Gâyetu'n-Nihâye*, 2: 311; Zehebî, *Me'rifetu'l-Kurrâi'l-Kibâr*, 343.

⁶⁹ Ebû Şâme, *Zeylu'r-Ravdeteyn*, 175.

Anadolu'nun birçok şehrini gezen es-Sâin ed-Darîr, son olarak Konya'ya yerleşmiştir. Kaynaklarda ondan *نزىل قونية مقرئ بلاد الروم، شيخ بلاد الروم، مقرئ بلاد الروم* gibi vasıflarla söz edilmektedir. Anadolu'nun çeşitli kasabalarında kırâat dersi vermiştir. Bölgede birçok değerli ilim adamının yetişmesinde emeği olmuştur. Vahîduddîn b. Yahya b. Ahmed el-Halâtî (ö. 720/1320) ve en-Nûr İbrahim b. Ali b. İbrahim es-Sîvâsî (ö. 750/1349) onun yetiştirdiği öğrencilerden bazılarıdır. 684/1285 yılında Konya'da vefat etmiştir.⁷⁰

2. Nizâmuddîn et-Tibrîzî (ö. 704/134)

Tam adı Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdilkerim b. Ali Nizâmuddîn et-Tibrîzî ed-Dimaşkî'dir.⁷¹ 610/1213 veya 613/1216 yılında Tebriz'de doğmuştur. Küçük yaşlarda Kur'an'ı ezberlemiştir. Ticaret amacıyla babasıyla birlikte Haleb'e gitmiştir. Haleb'te uzun süre kalmış, orada Bahâüddîn b. Şeddâd ve Ebu'l-Kâsım b. Ravâha'dan (ö. 646/1248) hadis dinlemiştir. Daha sonra Mısır'a gitmiş ve orada kırâat hocalarından yedi kırâat imamından biri olan Ebû 'Amr (ö. 154/771)'in kırâatini öğrenmiştir.⁷²

Dimaşk'a tekrar geri dönen Nizâmuddîn et-Tibrîzî, başta es-Sehâvî ve Muntecebuddîn el-Hemedânî olmak üzere döneminin meşhur kırâat hocalarından ders almıştır. Bazı kaynaklar onu el-Hemedânî'nin en son vefat eden öğrencisi olarak kaydetmektedir.⁷³

Başta hadis hâfızı, tarihçi ve kırâat âlimi meşhur Şemsüddîn ez-Zehebî olmak üzere çok sayıda kıymetli öğrencilerin yetişmesine vesile olan et-Tibrîzî, 704/1304 veya 706/1306 yılının Cemaziyelahir ayında Dimaşk'ta vefat etmiştir.⁷⁴

Zehebî hocasının karakteriyle ilgili şunları söylemektedir: *"İhtilaflı meseleleri çok iyi anımsayan, öğrencilerle münasebeti güzel, mütevazî, ve iyilik sever bir zattı."*⁷⁵

Nizâmuddîn et-Tibrîzî'nin hayatını ele alan kaynaklarda onun Muntecebuddîn el-Hemedânî'den kırâat dersi aldığı ifade edilmektedir.⁷⁶

2. Nâsiruddîn el-Makdisî (ö. 690/1291)

Tam adı Abdulvelî b. Abdirrahman b. Muhammed el-Makdisî'dir. Lakabı Nâsiruddîn'dir. Hanefî fıkhıyla iştigal edip bu mezhebe tabi olduğu için Nâsiruddîn el-Hanefî nisbesiyle de tanınmıştır. Kırâat vecihlerini, sağlam ve kesintisiz bir isnâd ile Muntecebuddîn el-Hemedânî'den şifahen rivayet etmiş ve kaynaklarda *مقرئ، متصدر* vasıflarıyla anılmıştır.

Aralarında el-Mucîr Muhammed b. Abdilaziz el-Ebâr'ın (ö. ?) da bulunduğu çok sayıda öğrenci yetiştiren Nâsiruddîn el-Makdisî, 690/1291 tarihinde Dimaşk'ta vefat etmiştir.⁷⁷

1.2.5. el-Hemedânî'nin İlmî Birikimi

Muntecebuddîn el-Hemedânî, daha çok kırâat ve nahiv ilimleri alanında şöhret kazanmıştır. Zira kaynaklar onu; "el-Mukrî", "en-Nahvî", "kırâat ve Arap gramerinde üstadı" ve "kırâat ilminin şeyhi" olarak kaydetmektedir.⁷⁸ Bununla birlikte el-Hemedânî'nin ilmî yetkinliğinin sadece bu alanlarla sınırlı olmadığını belirtmek gerekir. Daha önce de dile getirildiği gibi o, tefsir, fıkıh, kelâm ve lügat gibi değişik ilim dallarında de söz sahibi bir âlimdir. Ancak onu öne çıkaran ilimler; kırâat, nahiv ve tefsir ilimleridir. Dolayısıyla biz de burada onu öne çıkaran ilimleri serdederek konuyu izah etmeye çalışacağız.

a. Kırâat ilmi

Kur'an'ın, Resûlullah ve ümmeti tarafından doğru ve güzel okunması Yüce Allah'ın bir emridir. "Ağır ağır ve dikkatlice okuma" anlamına gelen "tertil" kelimesinin yer aldığı ayetler kırâat ilminin Kur'anî temelini oluşturmaktadır.⁷⁹ Dolayısıyla sahabe döneminden itibaren bu ilme önem verilmiştir.

Muntecebuddîn el-Hemedânî'nin ilmî faaliyetlerinin büyük bir kısmı kırâat ilmi alanında yoğunlaşmıştır. Dimaşk'ta et-Türbetü'z-Zencîliyye adlı medresede kırâat şeyhliği yapmış ve kırâat-ı sab'a konusunda yazılmış olan Şatıbî'nin meşhur eseri *Hırzu'l-Emanî*'ye bir şerh yazmıştır. Öğrenciler hem ifrâd he de cem' usulüyle kendisinden kırâat dersi almıştır.⁸⁰

⁷⁰ Zehebî, *el-İber fi Haberi Men Gabar*, 3: 355; Zehebî, *Me'rifetu'l-Kurrâi'l-Kibâr*, 343, 370; Ebu'l-Hayr b. el-Cezerî, *Gâyetu'n-Nihâye*, 2: 255; Afîfüddîn el-Yâfiî, *Mir'atu'l-Cinân*, 4: 151; Abdülhay el-Hanbelî, *Şezerâtü'z-Zeheb*, 7: 763; Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, 16: 405.

⁷¹ Ebu's-Safâ Salâhuddîn es-Safedî, *'Ayanu'l-Asr ve A'vanu'n-Nasr*, (Beyrut: Daru'l-Fikri'l-Mu'âsir, 1998), 4: 517; Ebu'l-Hayr b. el-Cezerî, *Gâyetu'n-Nihâye*, 2: 255; Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, 2: 231.

⁷² Safedî, *el-Vâfi*, 2: 232.

⁷³ Ebû Abdillâh Şemsüddîn ez-Zehebî, *Mu'cemu's-Şuyûh*, (Tâif: Mektebetu's-Sadîk, 1988), 2: 224; İbn Hacer el-Askalânî, *ed-Dureru'l-Kâmine fi A'yâni'l-Mietî's-Sâmine*, (Haydarabad: Meclisu Dâireti'l-Ma'ârifî'l-Osmaniyye, 1972), 5: 272.

⁷⁴ Ebu'l-Hayr b. el-Cezerî, *Gâyetu'n-Nihâye*, 2: 174; Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, 2: 232.

⁷⁵ Zehebî, *Me'rifetu'l-Kurrâi'l-Kibâr*, 373.

⁷⁶ Zehebî, *Mu'cemu's-Şuyûh*, 2: 224; Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, 2: 232; Zehebî, *Me'rifetu'l-Kurrâi'l-Kibâr*, 374; Safedî, *'Ayanu'l-Asr ve A'vanu'n-Nasr*, 4: 518; Ebu'l-Hayr b. el-Cezerî, *Gâyetu'n-Nihâye*, 2: 174; İbn Hacer el-Askalânî, *ed-Dureru'l-Kâmine* 5: 272.

⁷⁷ Ebu'l-Hayr b. el-Cezerî, *Gâyetu'n-Nihâye*, 1: 478; Zehebî, *Me'rifetu'l-Kurrâi'l-Kibâr*, 343.

⁷⁸ Zehebî, *Me'rifetu'l-Kurrâi'l-Kibâr*, 343; Ebu'l-Hayr b. el-Cezerî, *Gâyetu'n-Nihâye*, 2: 310.

⁷⁹ el-Furkân/32; el-Müzemmil/4.

⁸⁰ İfrâd usulü, bir kırâatte hatim yapmadan diğerine geçmeme metoduna, cem' usulü ise bir okuyuşta birden fazla kırâati cemederek okuma metoduna denir.

el-Hemedânî'nin *el-Ferîd fi İ'râbi'l-Kur'ani'l-Mecîd* isimli eserini incelendiğinde onun kırâat ilminde ne kadar geniş bir birikime sahip olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Kıraat ilmi genel dilbiliminin bir alt dalı olan sesbiliminin İslâmî ilimlerdeki karşılığı mesabesindedir.⁸¹ Bu da kıraat alanının dilbiliminden, özellikle dilbilimin diğer alt dalı konumundaki nahivden bağımsız değerlendirilemeyeceğini göstermektedir. Bu bağlamda el-Hemedânî *el-Ferîd* adlı eserinde bu konuya geniş ölçüde yer vermiş, sadece kırâatleri zikretmekle yetinmemiş; onları değerlendirmeye tabi tutmuş, tercihte bulunmuş ve nahiv ilmine uymayanları eleştirmiştir. Bu alanla ilgili yetkinliğinin daha iyi anlaşılması için *el-Ferîd*'den birkaç örnek sıralamak faydalı olacaktır.

Örnek: 1

وقرئ والذين من قبلكم لعلكم تتقون "Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize ibadet edin ki, Allah'a karşı gelmekten sakınasınız."⁸² el-Hemedânî, âyetin i'râbını yaparken, *وقرئ* diyerek başka bir kırâate işaret etmekte ve bu kırâatın problemliliğini dile getirmektedir. Çünkü bu kırâate göre iki ism-i mevsul art arda gelmiş, birinci ile sırası arasına başka bir ism-i mevsûl girmiştir. Daha sonra problemliliği gördüğü kırâati Arap dil grameri açısından değerlendirmekte ve ikinci ism-i mevsûlun, birincinin te'kidini olduğunu söylemektedir. el-Hemedânî'ye göre bunu, Şair Cerîr (ö. 110/728)'in *يَا نَيْمَ نَيْمَ عَدِي لَا أَبَا لَكُمْ* sözüne benzemektedir. Çünkü burada muzâf olan birinci *نَيْم* ile muzâfun ileyh olan *عَدِي* arasında te'kid için ikinci *نَيْم* girmiştir. *أَبَا* ile *كَمْ* arasında da (ل) harfi girmiştir. el-Hemedânî, birbirini tamamlayan müzâf ile müzâfun ileyh arasında bir fâsıl girebildiğine göre, sıra cümlesi ile ism-i mevsûl arasında da fâsıl girebileceğine işaret etmektedir.⁸³ Bu şekilde problemliliği gibi görünen kırâat vechini dilden hareketle temellendirmektedir.

Örnek: 2

إِنَّكُمْ لَذَائِقُو الْعَذَابِ الْأَلِيمِ , "Şüphesiz siz mutlaka elem dolu azabı tadacaksınız."⁸⁴ el-Hemedânî, âyetle ilgili rivâyet edilen kırâatleri değerlendirerek şöyle bir açıklamada bulunmaktadır:

Cumhur, *العذاب* kelimesinin muzâfun ileyh olması sebebiyle mecrûr olarak okur. Çünkü muzâftan nûn (ن) harfi düşmüştür. Ancak bu ifade nasbeyle (لذائق العذاب) şeklinde de okunmuştur. Nahivcilere göre bu kırâat yanlış ve kabul edilemez. Çünkü ism-i fâilin başında elif lâm (ال) takısı olduğu zaman, sonundaki nûn (ن) düşse dahi nasb edebilir. Nitekim *el-Kitâb*'ta şöyle bir beyit geçer: *الحافظور عورة العشييرة*. Kelime (لحافظون) uzun olduğu için telâffuzunu kolaylaştırmak amacıyla sonundaki nûn (ن) harfi hafif edilmiştir. Ancak ism-i fâilin başında (ال) takısı bulunmayıp sonundaki (ن) harfi düşmüş ise, kendinden sonra gelen isim, mecrur olur. Onu mansûb okumak hatadır.⁸⁵

Örnek: 3

وَمَا كَانَ صَلَاتُهُمْ عِنْدَ الْبَيْتِ إِلَّا مُكَاءً وَتَصَدِيَةً "Onların, Kâ'be'nin yanında duaları ıslık çalıp el çırpıktan ibarettir."⁸⁶ el-Hemedânî, bu âyette geçen *صَلَاتُهُمْ* kelimesini merfû', *مكء* ve *تصدية* kelimelerini ise mensûb okumanın, cumhurun kırâatı olduğunu dile getirmiştir. Müellif, *وقرئ بالعكس على تقديم خبر كان على اسمها* açıklamasını yaptıktan sonra, "bu zayıf bir kırâattir" değerlendirmesini yapmıştır. Zayıf olmasını, "لأنه جعل اسم كان نكرةً وخبرها معرفةً وهو قليلٌ شاذٌّ وأكثرُ ما يأتي في" açıklamasını yapmıştır. Zayıf olmasını, "Çünkü bu kırâata göre *كان* 'nin ismi nekire, haberi ise ma'rife oluyor. Bu duruma, Arap dilinde az rastlanılmakta ve kural dışı olmaktadır. Ayrıca bu, genellikle nesirde değil, şiirde gelmektedir." Sözleriyle izah etmiştir. el-Hemedani, bu kırâatı zayıf görmeye birlikte şöyle yorumlamıştır: "zayıf olmakla birlikte bu kırâatın sebebi şudur: *مكء* ve *تصدية* kelimeleri cins isimlerdir. Çünkü bunlar masdardır. Masdar ise bir cins isimdir. Nekire olan cins isimleri ile ma'rifa olan cins isimler aynı anlamı ifade etmektedir."⁸⁷

Öneklerden de anlaşıldığı üzere el-Hemedânî farklı kırâatleri zikretmekle yetinmemiş, nahiv kıraat ilişkisini ortaya çıkartmıştır. Kıraatlerin dilbiliminin alt dalı olan nahivden hareketle sistematize etmiştir. Bu durum onun bu ilimde ne kadar otoriter olduğunu göstermektedir.

b. Nahiv

'Ulumi 'âliye diye nitelenen fıkıh, kelim, tefsir ve hadis gibi ilimlere başlamadan önce âlet ilmi diye tavsif edilen sarf ve nahiv ilimlerini tahsil etmek İslâm eğitim geleneğinde yer edinmiştir. Âlet ilimlerinin bahsi geçen diğer disiplinlerin altyapısını oluşturması nedeniyle böyle bir yöntem benimsenmiştir. Muntecebuddîn el-Hemedânî de bu geleneğe uymuş, daha küçük yaşlarda âlet ilimleriyle meşgul olmaya başlamıştır. Nitekim el-Hemedânî, Arap dilinin gramerini çok iyi bilen (العالم بالعربية), nahiv ilmiyle uğraşan (كان رأساً في العربية) ve Arap dilinin üstadı olarak üstadı olan (النحوي) ve Arap dilinin üstadı olarak üstadı olan (كان رأساً في العربية) tanıtılmaktadır. Bu vasıflar onun bu

⁸¹ Cüneyt Maral, *Kur'ân Tefsirinde Dilbilimsel Yöntem (Taberî Örneği)*, İlahiyat Yay., Ankara, 2019, s.42,43, 207.

⁸² el-Bakara/21.

⁸³ Hemedânî, *el-Ferîd*, 1: 183-184.

⁸⁴ es-Sâffat/38.

⁸⁵ Hemedânî, *el-Ferîd*, 5: 379.

⁸⁶ el-Enfâl/35.

⁸⁷ Hemedânî, *el-Ferîd*, 3: 204.

alandaki birikimine işaret etmektedir.⁸⁸ Nahiv ilminin temel konularını *el-Ferîd* adlı eserinde ele alan el-Hemedânî, âyetlerin i'râbini yaparken yeri geldikçe Basra ve Kûfe dil mektebinin görüşlerine yer vermiştir. Bu görüşleri aktarırken körü körüne taklit etmemiş, tercihte bulunup yeri geldiğinde çeşitli eleştiriler yöneltmiştir.⁸⁹

Arap dili ve nahiv ilmindeki yekiniğini eserlerine yansıtan el-Hemedânî'nin, bu alanlarla ilgili eser yazmamış olması elbette düşünülemez. Nitekim Zehebî, İbnu'l-Cezerî, Afîfüddîn el-Yâfiû (ö. 768/1366), ed-Dâvûdî (ö. 945/1538), el-Bâbânî (ö. 1339/1920), ez-Ziriklî (ö. 1396/1976) ve Ömer Rıza Kehhâle (ö. 1408/?)'nin belirttiklerine göre el-Hemedânî Zemahşerî'nin *el-Mufassal* adlı eserine bir şerh yazmıştır.⁹⁰

c. Lugat

Muntecebuddîn el-Hemedânî'nin *el-Ferîd* isimli eseri incelendiğinde onun bu alandaki ihtisası açıkça ortaya çıkmaktadır. Kur'an lafızlarının etimolojik tahlillerini büyük bir titizlikle yapan el-Hemedânî, kelimelerin köklerini, türetilişlerini, eş anlamlarını vb. yapısal özelliklerini dikkatle ele almıştır. Bu durumu *el-Ferîd*'en bir örnekle izah etme faydalı olacaktır.

el-Hemedânî, *الر كِتَابٌ أُحْكِمَتْ آيَاتُهُ ثُمَّ فُصِّلَتْ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ خَبِيرٍ “Elif Lâm Râ. Bu Kur'an; âyetleri, hüküm ve hikmet sahibi, hakkıyla haberdar olan Allah tarafından muhkem (eksiksiz, sağlam ve açık) kılınmıştır.”*⁹¹ âyet-i kerîmesindeki *أُحْكِمَتْ* kelimesiyle ilgili özetle şu bilgilere yer vermiştir:⁹² Bu kelime iki manaya gelmektedir: Birincisi, *أُحْكِمْتُ* örneğinde olduğu gibi “bir işi sağlam ve eksiksiz yapmak”tır. Diğer mana ise lâzımı fiil olan *حَكَمَ* fiilinden türetilmiş olup “hikmetli kıldı” manasıdır. O, *حَكَمَ* kelimesinin yukarıdaki manaya geldiğine dair Şâir en-Nemir b. Tevleb'in (Ö. ?) şu şiiri dile getirmektedir:

وَأَبْغَضُ بَغِيضَكَ بَغْضًا رَوِيدًا إِذَا أَنْتَ حَوْلْتَ أَنْ تُحْكَمَا

“Düşman olduğun kimseye karşı gösterdiğin düşmanlıkta aşırı gitme.

Eğer hikmet ehli olmak için bir çaba içindeysen.”

el-Asm'î (ö. 216/831), şiirde geçen *إِذَا أَنْتَ حَوْلْتَ أَنْ تُحْكَمَا* ifadesinin, *إِذَا حَوْلْتَ أَنْ تَكُونَ حَكِيمًا* manasında olduğunu ifade etmektedir. *أُحْكِمْتُ* kelimesinin üçüncü bir manası da bazı âlimlerin belirttiğine göre *أُحْكِمْتُ* cümlesinin; *مُنِعْتُ مِنَ الْفَسَادِ “batıldan korunmuştur”* manasında kabul edilmesiyle ortaya çıkan manadır. Bu mana, Arapların *أُحْكِمْتُ* *الدابة* “Hayvanı dizginlemek için ağzına gem vurdum” terkibinden türetilmiştir. Ayrıca Araplar, *حَكَمْتُ* *السفينة وأحكمتها* “Sefih (ahmak, akıl hafifliği) olan kişinin harcama yapmasına engel oldum” tabirini de kullanmaktadırlar. Nitekim Şâir Cerîr (ö. 110/728) şu şiiri dile getirmiştir:

إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ أَنْ أَعْضِبَا ابْنِي حَنِيفَةً أَحْكَمُوا سَفَهَاءَكُمْ

“Ey Benî Hanîfe! Aranızda sefih kişileri dizginleyin.

Size karşı öfkelenirim diye korkuyorum.”⁹³

Yukarıdaki örnekten de anlaşıldığı gibi el-Hemedânî, Kur'an-ı Kerîmde geçen kapalı lafızları açıklamak için kelimelerin kökenlerine, farklı anlamlardaki kullanımına ve Arap şiirine başvurmuştur. Bu da onun lûgat ve edebiyat alanlarındaki yetkinliğini göstermektedir.

1.3. Eserleri

Muntecebuddîn el-Hemedânî'nin dönemde yaşayan âlimlerin ortak özelliği, çeşitli ilim dallarında birçok eser ortaya koymuş olmalarıdır. Örneğini el-Hemedânî'nin çağdaşı sayılan İbn Yaîş (ö. 643/1245), Şevlebbîn (ö. 645/1247), İbnu'l-Hâcib (ö. 646/1249), İbn 'Ufûr el-İşbîlî (ö. 669/1270) ve İbn Mâlik (ö. 672/1274) gibi gramer âlimleri, farklı ilmî alanlarında birçok eser kaleme almıştır.⁹⁴ Ancak el-Hemedânî, nahiv, belâgat, tefsir, fıkıh ve kırâat gibi çeşitli ilim dallarında derin bilgisine rağmen, çok az eser telif etmiş ya da telif etmişse de bunların bir kısmı günümüze ulaşmamıştır.

el-Hemedânî'nin hayatını ele alan kaynaklarda kendisine ait üç eserin adı zikredilmektedir. Bu eserler şunlardır:

1. el-Ferîd fî İ'râbî'l-Kur'ani'l-Mecîd

el-Hemedânî'nin en Önemli çalışması olup nahiv, lugat, kraat, tefsir ve fıkıh alanındaki geniş bilgisini yansıtmaktadır. Adından da anlaşıldığı üzere *el-Ferîd fî İ'râbî'l-Kur'âni'l-Mecîd*, i'râbu'l-Kur'ân'a

⁸⁸ Zehebî, *Me'rifetu'l-Kurrâi'l-Kibâr*, 343; Ebu'l-Hayr b. el-Cezerî, *Gâyetu'n-Nihâye*, 2: 310; Ziriklî, *el-A'lâm*, 7: 290; Dâvûdî, *Tabakâtu'l-Müfessirin*, 2332.

⁸⁹ Bk. Hemedânî, *el-Ferîd*, 1: 79; 2: 8, 377-378, 536.

⁹⁰ Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ'*, 16: 405; Zehebî, *Me'rifetu'l-Kurrâi'l-Kibâr*, 343; Ebu'l-Hayr b. el-Cezerî, *Gâyetu'n-Nihâye*, 2: 310; Ziriklî, *el-A'lâm*, 7: 290; Dâvûdî, *Tabakâtu'l-Müfessirin*, 2332; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemu'l-muellifin*, 13: 7.

⁹¹ Hûd/1.

⁹² Hemedânî, *el-Ferîd*, 3: 433.

⁹³ Hemedânî, *el-Ferîd*, 3: 433-434.

⁹⁴ Bk. Ebu'l-Hasen Cemâlüddîn Alî b. Yûsuf el-Kiftî, *İnbâhü'r-Ruwât*, (Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, Kahire, 1982), 2: 232-234; İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-Ayân*, 7: 46-53; Ziriklî, *el-A'lâm*, 8: 206; Ebû Muhammed et-Tayyib b. Abdillâh, *Kilâdetu'n-Nahr fi Vefeyâti'd-Dehr*, (Cidde: Dâru'l-Minhâc, 2008), 5: 195-196; Ebu'l-Hayr b. el-Cezerî, *Gâyetu'n-Nihâye*, 2: 180-181; Muhammed b. Muhammed b. Abdilmelik el-Merrâkeşî, *es-Sifru'l-Hâmis Min Kitâbi'z-Zeyli ve't-Tekmilî li Kitâbeyi'l-Mevsûl ve's-Sıla* (thk. İhsân Abbâs), (Beyrût: Dâru's-Sekâfe, 1965), 413-414.

dair yazılmış bir çalışmadır.⁹⁵ Eser, âyetlerin i'râbî, âyetlerde geçen garip kelimelerin manaları ve âyetlerin farklı kırâat şekilleri üzerinde durmuş, bunun yanında dile dair farklı konular da ele almıştır. Bu yönüyle zengin bir muhtevaya sahip olduğu söylenebilir. Başka bir ifade ile kitap, okuyucuya i'râbın temel konuları olan nahiv ve sarf ilimlerinin yanında kırâat, lügat, Arap edebiyatı ve farklı Arap lehçelerine dair geniş bilgiler sunmaktadır.

Müellif, söz konusu eserinde nahiv sarf, kırâat, lügat vb. ilimlerde söz sahibi olan birçok âlimden nakillerde bulunmuştur. Ancak el-Hemedânî, onlardan sadece bilgi nakletmekle yetinmemekte, bu bilgileri ayıklama yoluna giderek sahih olanları almakta, müşkil olanları ise izah etmektedir.

Eseri diğer i'râbu'l-Kur'ân türü eserlerden ayırın en belirgin özellikleri; kırâat vecihlerine çokça yer vermiş olması, âyetlerdeki farklı kırâat şekillerine dair gramer tahlillerini yoğun bir şekilde işlemesi, âyetlerin i'râbiyle birlikte onlarda geçen garip ifadeleri açıklaması ve âyetlerin toplu manasına yer vermiş olmasıdır. Dolayısıyla eser, i'râbu'l-Kur'ân'a dair yazılmış eserlerden çok, i'râbu'l-Kur'ân'ın ilk nüvesini oluşturan Me'ani'l-Kur'ân türü filolojik tefsirlerle daha yakın olduğu söylenebilir.

2. ed-Durretu'l-Ferîde fî Şerhi'l-Kasîde

Kâsım b. Fîrruh eş-Şâtibî (ö. 590/1194)'nin kraat-i seb'aya dair meşhur kasidesinin şerhidir.⁹⁶ Kaynaklarda Şâtibî'nin bu manzum eserinin tam adı, *Hırzu'l-emânû ve vehu't-tehânû fî'l-kıraâtî's-seb'a* olarak kaydedilmiştir. Ancak eser kısaca eş-Şâtibiyye adıyla tanınmıştır. Dolayısıyla bazı kaynaklarda el-Hemedânî'nin bu şerhi de *Şerhu's-Şâtibiyye* olarak adlandırılmıştır.⁹⁷ Ancak müellifimizin kendisi eserini *ed-Durretu'l-Ferîde fî Şerhi'l-Kasîde* şeklinde adlandırdığını açıkça ifade etmiştir.⁹⁸

Şâtibî kasidesinin ilk beyitleri şöyledir:⁹⁹

بَدَأْتُ بِبِسْمِ اللَّهِ فِي النَّظْمِ أَوْلَى تَبَارَكَ رَحْمَانًا رَحِيمًا وَمَوْجِدًا
وَتَنَيْتُ صَلَّى اللَّهُ رَبِّي عَلَى الرَّضَا مُحَمَّدٍ الْمُهْدَى إِلَى النَّاسِ مُرْسَلًا
وَعَثَرْتَهُ ثُمَّ الصَّخَابَةَ ثُمَّ مَنْ تَلَاهُمْ عَلَى الْإِحْسَانِ بِالْخَيْرِ وَبِلَا
وَتَأْتَتْ أَنْ الْحَمْدَ لِلَّهِ دَائِمًا وَمَا لَيْسَ مَبْدُوءًا بِهِ أَجْدَمَ الْعَمَلَا

"Nazma, öncelikle Allah'ın adıyla başlıyorum.

Zira o yücedir. Sığınaktır ve rahmeti sonsuzdur.

Saniyen, "Rabbim olan Allah'ın selamı olsun" kendisinden hoşnut olana...

İnsanlara elçi olarak gönderilen, doğru yola iletilen Muhammed'e...

Onun âline ve ashâbına...

İyi ameller işlemek suretiyle onların arkasından gelen tüm nesillere Allah'ın sağnak sağnak selamı olsun.

Üçüncü olarak diyeceğim şu ki: "Hamd her zaman Allah'a mahsustur."

Zira onun hamdıyla başlanılmayan her şey bereketsizdir."

Görüldüğü üzere kasidenin dize sonları "lâm" harfiyle bitmiştir. Bu nedenle "el-Kasîdetu'l-lâmiyye" olarak da adlandırılmaktadır. Kaside 1173 beyitten ibarettir. Nitekim eş-Şâtibî, kasidenin sonunda beyitlerin sayısını dile getirmekte ve şöyle demektedir:¹⁰⁰

وَمَعَ مِائَةِ سَبْعِينَ زُهْرًا وَكَمَلًا وَأَبْيَاتُهَا أَلْفٌ تَزِيدُ ثَلَاثَةً

"Kasidenin beyitleri 1173 beyittir. Her beyit açık ve eksiksizdir."

Şâtibî'nin kasidesi hicrî VII. Yüzyılda ilmî çevrelerde şöhret bularak medreselerde ders kitabı olarak okutulmuş ve ilim talebeleri tarafından ezberlenmiştir. Bu durumun bir sonucu olarak eser önemsenmiş ve üzerine şerh, hâşiye, ta'lik ve ihtisar türünden birçok çalışma yapılmıştır

Dönemin meşhur kırâat âlimlerinden Muntecebuddîn el-Hemedânî de Şâtibî'nin *Hırzu'l-emânû* adlı eserine yakın ilgi duymuş ve üzerine önceden yazılmış şerhleri tetkik edip eksik yönlerini ortaya koymak amacıyla *ed-Durretu'l-Ferîde fî Şerhi'l-Kasîde* adında hacimli bir şerh yazmıştır.¹⁰¹ Bu şerh gayet kapsamlı ve

⁹⁵ Arslan, Mehmet Nafi, "Hicrî VIII. Yüzyıla Kadar Yapılan İ'râbu'l-Kur'ân Çalışmaları ve Es-Semîn El- Halebî'nin Ed-Durru'l-Masûn'u", Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 6/2 (Nisan 2018): 295.

⁹⁶ Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ'*, 16: 405; Dâvûdî, *Tabakâtu'l-Müfessirîn*, 2332.

⁹⁷ Ziriklî, *el-A'lâm*, 7: 290; Ebu'l-Hayr b. el-Cezerî, *Gâyetu'n-Nihâye*, 2: 310.

⁹⁸ Hemedânî, *el-Ferîd*, 1: 46, 86, 92, 151, 222, 341, 369, 452, 546; 2: 20, 30, 72, 157, 228, 519, 698; 3: 114, 242, 621, 640; 4: 155, 239, 280, 307, 317, 324; 5: 449; 6: 42, 290.

⁹⁹ Kâsım b. Fîrruh e-Şâtibî, *Hırzu'l-Emânû ve Vehu't-Tehânû fî'l-Kıraâtî's-Seb'a* (thk. Muhammed Temîm ez-Ze'bî), (Cidde: Mektebetu Dâri'l-Hudâ, 2005), 1.

¹⁰⁰ Şâtibî, *Hırzu'l-Emânû*, 93.

¹⁰¹ Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ'*, 16: 405; Zehebî, *Me'rifetu'l-Kurrâi'l-Kibâr*, 343; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemu'l-muellifîn*, 13: 7; Ziriklî, *el-A'lâm*, 7: 290; Yâfiî, *Mir'atu'l-Cinân*, 4: 86.

kıymetli bir eserdir. Bu nedenle âlimler ondan övgüyle söz etmiştir.¹⁰² Nitekim Ebu'l-Hayr b. el-Cezerî bu eser için; "uzun ve faydalı bir şerhtir" ifadesini kullanmıştır. Aynı şekilde Zehebî de el-Hemedânî'nin şerhini överek şöyle demiştir: "eş-Şâtibîyye'ye faydalı bir şerh yazmıştır". ed-Dâvûdî ise Hemedânî'nin bu şerhi ile ilgili düşüncesini "eş-Şâtibîyye'ye iyi bir şerh yazmıştır" şeklinde ifade etmiştir.

Eserin yazma nüshası iki cilttir. Araştırma neticesinde altı mahtût nüshası tespit edilmiştir.¹⁰³

el-Hemedânî, şerhe yazdığı mukaddimede kırâat ilmiyle uğraşan âlimlerin eş-Şâtibîyye kasidesini benimseyip takdir ettiklerini belirtmektedir. Dolayısıyla ilim talebeleri bu esere çok rağbet gösterdiklerini, onu ezberlediklerini ve kapalı ifadeleriyle ilgili kendisine çokça soru yönelttiklerini ifade etmektedir. Bu eserin kırâat alanında çok kıymetli ve kapsamlı olduğunu söylemektedir. Ayrıca eserin yazarı olan Kâsım b. Fîrruh eş-Şâtibî'nin derin bir ilmî birikime sahip, dinin emirlerine titizlikle bağlı olduğunu dile getirmektedir. Bütün bu nedenlerden dolayı esere bir şerh yazmaya karar verdiğini kaydeder.¹⁰⁴

el-Hemedânî şerhinin yöntemi hakkında bilgi vermiş ve uyguladığı yöntemi aşağıdaki maddelerde özetlemiştir:¹⁰⁵

- 1- Beyitlerde kolayca anlaşılmayan ve anlamı kapalı olan ifadeleri açıklamak.
- 2- Önce beyitlerde ihtilafın bulunduğu kelimeleri, daha sonra kırâat imamlarına ya da ravilere işaret eden remizli harfleri izah etmek.
- 3-Metinde geçen kelimeleri lügat ve Morfolojik açıdan tahlil etmek.
- 4-Beyitleri, nahiv ekollerinin ihtilafını kapsayacak şekilde detaylı olarak i'râb etmek.
- 5-Ayet, hadis, şiir ve Arap kelamıyla istişhatta bulunmak.
- 6-Farklı kırâat vecihlerini gramer açısından değerlendirmek ve illetlerini irdelemek.

ed-Durretu'l-Ferîde'nin her iki cildi de Cemal Muhammed Tulbe es-Seyyid tarafından tahkik ve ta'lîk edilerek 1433/2012 yılında Riyad'ta basılmıştır.

Eserin başından سورة الحروف البقرة konusuna kadar olan bölümü 1993 yılında el-Ezher üniversitesinde 163 sayfa halinde Mahmud Muhammed Hafnî eş-Şerkâvî tarafından doktora tezi olarak, سورة الحروف البقرة konusunun başından el-Kehf suresinin sonuna kadar olan kısmı ise 1991 yılında el-Ezher üniversitesinde Abduttevvâb Mursi Hasan tarafında doktora tezi olarak 1121 sayfa şeklinde tahkik edilmiştir.¹⁰⁶ Ancak tespit edebildiğimiz kadarıyla bu her iki çalışma da henüz basılmamıştır.

3- Şerhu'l-Mufassal li'z-Zemahşerî

el-Mufassal plan ve tertibinin düzgün, anlatımının kolay, muhtevasının zengin olması sebebiyle kendi zamanına kadar Arap gramerine dair yazılmış eserlerin en mükemmeli olarak kabul edilmiş, âlimler arasında geniş kabul görmüş ve birçok övgüye mazhar olmuştur. Kâtib Çelebî *Keşfu'z-Zunûn* adlı eserinde *el-Mufassal*-ı övme sadedinde şu şiirlere yer vermiştir:¹⁰⁷

إذا ما أردت النحو هاك مُخصَّلاً عليك من الكتب الجسان مُفصَّلاً

"Nahiv ilmîni Öğrenmek istiyorsan sana güzel kitaplardan derlenmiş olan Mufassal'ı al oku"

وألفاظه فيه كدُرٍ مفصَّلٍ مفصَّلٌ جار الله في الخسن غايةً
كأي طوالٍ من طوال المفصَّل ولولا التَّقَى، قلت: المفصَّلُ مُعْجَزٌ

"Cârullâh'ın (Zemahşerî) Mufassal'ı güzellikte zirvedir.

Onun lafızları dizilmiş inciler gibidir

Eğer Allah korkusu olmasaydı "Mufassal

Tivâl-ı Mufassal¹⁰⁸ ayetleri gibi mu'cizedir" derdim"

Telifinden itibaren *el-Mufassal* üzerine şerh, hâşiye, ihtisâr ve nazma çekme şeklinde pek çok çalışma yapılmıştır. Kaynaklarda *el-Mufassa*'nın seksen şerhinden söz edilir. Bu eserde geçen şâhid beyitleri açıklayan birçok kitap da kaleme alınmıştır. Ayrıca kaynaklarda metnin üç muhtasarı ve dört nazmından bahsedilmektedir. Bilhassa VI/XI ve VII/XII. yüzyıllarda Hârizm ve Horasan gibi doğu ülkelerinde ders kitabı olarak okutulan *el-Mufassal* Irak, Mısır, Suriye, Hicaz ve Yemen'de de medreselerde okutulan kitapların başında gelmiştir.¹⁰⁹

¹⁰² Zehebî, *Siyeru A'lamî'n-Nübelâ'*, 16: 405; Ebu'l-Hayr b. el-Cezerî, *Gâyetu'n-Nihâye*, 2: 310; Dâvûdî, *Tabakâtu'l-Müfessirîn*, 2332.

¹⁰³ Bk. 'Îmâdetu Şuûnî'l-mektabât, *Fihresu Kutubi'l-Kiraâtî'l-Kur'aniyye*, (Medine: 1415), 136; Hemedânî, *el-Ferîde*, (muhakkik Hasan en-Nimr'in Mukaddimesi), 1: 38-39; Muhammed Abdurrahman Hamdî, *Ârâu'l-Muntecebi'l-Hemedânî*, 16; Abdullah Osman, *Cuhûdu'l-Muntecebi el-Hemedânî*, 6; Ali Şevâh İshak, *Mu'cemu musemnefâtî'l-Kur'ani'l-Kerim*, (Riyad: Dâru'r-rufâî', 1984), 4: 73.

¹⁰⁴ Muntecebuddîn el-Hemedânî, *ed-Durretu'l-Ferîde fî Şerhi'l-Kaside*, Lâleli Kütüphanesi, nr.46, 2.

¹⁰⁵ Hemedânî, *ed-Durretu'l-Ferîde*, 2-3.

¹⁰⁶ thesis.mandumah.com/Record/95857, (19.10.2018).

¹⁰⁷ Kâtib Çelebî, *Keşfu'z-Zunûn*, 2: 1776; thesis.mandumah.com/Record/95857, (19.10.2018).

¹⁰⁸ Hucurât sûresinden Bürûc sûresine kadar olan 36 sûreye "tivâl-mufassal" denir. (İsmail Karagöz, "tivâl-mufassal", *Dini Kavramlar sözlüğü*, (Ankara: DİB Yayınları, 2010), 456.)

¹⁰⁹ Mehmet Sami Benli, "el-Mufassal", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları 2005), 30: 368.

el-Mufassal-ın ilim çevrelerinde meşhur olduğu dönemlerde Dimaşk'ta müderrislik hizmetini yürüten el-Hemedânî de bu esere ilgi duymuş, medresede öğrencilerine okutmuş ve *Şerhu'l-Mufassal li'z-Zemahşerî* adında bir şerh yazmıştır. el-Hemedânî'nin hayatını ele alan tabakât kitapların tümünde, onun ez-Zemahşerî (ö. 538/1144)'nin *el-Mufassal* isimli kitaba bir şerh yazdığı dile getirilmiştir.¹¹⁰ Zehebî "*el-Müffassal'a kaliteli bir şerh yazdı*";¹¹¹ ed-Dâvûdî "*Zemahşerî'nin el-Müffassal adlı eserine iyi bir şerh yazdı*";¹¹² Ömer Rıza Kehhâle "*te'lif ettiği eserlerinden biri de nahiv ilminde yazılmış olan Zemahşerî'nin el-Müffassal'ının şerhidir*"¹¹³ sözleriyle el-Hemedânî'nin bu eserine atıfta bulunmaktadır. Diğer terâcim eserleri de el-Hemedânî'nin te'lif ettiği kitapları sayarken bu eserinden söz etmektedirler.¹¹⁴

Kaynakların övgüyle söz ettikleri el-Hemedânî'nin bu kıymetli eserinden maalesef günümüze kadar bir haber alınamamıştır. el-Hemedânî, günümüze ulaşan *ed-Durretu'l-Ferîde fi Şerhi'l-Kasîde* ve *el-Ferîd fi İ'râbi'l-Kur'ani'l-Mecîd* adlı eserlerinde bu şerhinden hiç söz etmemiş ve ona atıfta bulunmamıştır. Muhtemelen O, bu eserini daha sonraki tarihlerde kaleme almıştır.

Sonuç

Hicrî VII. yüzyılın ilk yarısında Mısır'da eğitim hayatına başlayan el-Hemedânî, orada bulunan önde gelen âlimlerden nahiv, sarf, lügat ve kırâat gibi çeşitli ilimlerde ders alıp eğitimini tamamladıktan sonra Dimaşk'a yerleşmiş ve birçok âlimin yetişmesine vesile olmuştur.

Ebû 'Amr ez-Zencebîlî tarafından inşa edilen et-Türbetu'z-Zencîliyye adlı medresede uzun bir süre kırâat şeyhliği yapan el-Hemedânî, şiddetli bir şekilde Ehl-i Sünnet savunuculuğu yapmış ve yaşadığı dönemde Şam ve Mısır bölgelerindeki insanların büyük çoğunluğu gibi, amelde Şafi'î itikatta ise Eş'arî mezhebini benimsemiştir.

el-Hemedânî, gramer ve kırâat alanlarında kıymetli eserler ortaya koymuştur. *el-Ferîd fi İ'râbi'l-Kur'ani'l-Mecîd* adlı eserinde âyetlerin i'râbı, âyetlerde geçen garip kelimelerin izahı ve âyetlerin farklı kırâatleri üzerinde durmuş, bunun yanında dile dair farklı konuları da ele almıştır. Bu eseri onun filolojik konulardaki birikimini ortaya koymaktadır. Ele aldığı meseleler ile ilgili birçok farklı görüşü bir araya getirmiş, bu görüşlerden bazılarını deliller öne sürerek eleştirmiş bazılarını ise yine delillerini ortaya koyarak benimsemiştir. Bu zenginliğiyle eser Arap dili alanında çalışanların bigane kalamayacağı bir eser özelliğini taşımaktadır.

el-Hemedânî'nin *ed-Durretu'l-Ferîde fi Şerhi'l-Kasîde* isimli eseri, Kâsım b. Fîrruh eş-Şâtıbî'nin kraat-i seb'aya dair yazmış olduğu *Hirzu'l-emânî ve vechu't-tehânî fi'l-kıraâtî's-seb'a* adındaki meşhur manzûm eserin şerhidir. Müellifimizin *Şerhu'l-Mufassal li'z-Zemahşerî* isimli eseri ise ne yazık ki günümüze ulaşmamıştır.

Kaynakça

Altıkulaç, Tayyar. "Ebû'l-Yumn el-Kindî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 10:223. İstanbul: TDV Yayınları,1994.

Arslan, Mehmet Nafi, "Hicrî VIII. Yüzyıla Kadar Yapılan İ'râbu'l-Kur'ân Çalışmaları ve es-Semîn el-Halebî'nin ed-Durru'l-Masûn'u", *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 6/2 (Nisan 2018): 293-301.

Arslan, Mehmet Nafi. "es-Semîn el-Halebî'nin Hayatı ve İlmî Şahsiyeti", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 9 (Bahar 2017): 29-60.

'Askalânî, İbn Hacer. *ed-Durru'l-Kâmine fi A'yâni'l-Mietî's-Sâmine*. Haydarabad: Meclisu Dâireti'l-Ma'ârifî'l-Osmaniyye, 1972.

'Askalânî, İbn Hacer. *Lisânu'l-Mîzân* thk. Abdulfettâh Ebû Ğudde. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2002.

Bâbânî, İsmil b. Muhammed Emin. *Hediyetu'l - 'Arifîn, Esmâu'l - Müellifîn ve Âsâru'l - Musannifîn*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Tarih Yok.

Dâvûdî, Şemsuddîn Muhammed b. Ali. *Tabakâtu'l-Müfessirîn*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Tarih Yok.

¹¹⁰ Zehebî, *Me'rîfetü'l-Kurrâi'l-Kibâr*, 343; Abdülhay el-Hanbelî, *Şezerâtü'z-Zeheb*, 7: 393; Ebû Şâme el-Makdisî, *Zeylu'r-Ravdeteyn*, 175; Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ'*, 16: 405; Süyûtî, *Buğyetü'l-Vu'ât*, 2: 300; Kâtib Çelebî, *Keşfu'z-Zunûn*, 1: 646; 2: 1258, 1319, 1776; Ziriklî, *el-A'lâm*, 7: 290; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemu'l-muellifîn*, 13: 7; Bâbânî, *Hediyetu'l - 'Arifîn*, II, 472; İbnu'l-Cezerî, *Gâyetu'n-Nihâye*, 2: 310; Yâfiî, *Mir'atu'l-Cinân*, 4: 84, 86; Safedî, *'Ayanu'l-'Asr*, 3: 232; Dâvûdî, *Tabakâtu'l-Müfessirîn*, 2: 333-334; Taşköprizâde, *Miftâhu's-Sa'âde*, 2: 47.

¹¹¹ Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ'*, 16: 405.

¹¹² Dâvûdî, *Tabakâtu'l-Müfessirîn*, 2: 333-334.

¹¹³ Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemu'l-muellifîn*, 13: 7.

¹¹⁴ Zehebî, *Me'rîfetü'l-Kurrâi'l-Kibâr*, 343; Ebû Şâme el-Makdisî, *Zeylu'r-Ravdeteyn*, 175; İbnu'l-Cezerî, *Gâyetu'n-Nihâye*, 2: 310; Yâfiî, *Mir'atu'l-Cinân*, 4: 84, 86; Safedî, *'Ayanu'l-'Asr*, 3: 232.

- Dekûkî, Ebû Muhammed Abdurrahman. *Câmiu'l-Fevâid fi Şerhi Esne'l-Metâlib* thk. Ali b. Abdilkadir b. Şeyh Sît. Mekke: Câmietu Ümmi'l-Kurâ, 2010.
- Ebu Gudde, Abdulfettâh. *Safahât min Sabril-'Ulemâ*. Halep: Mektebetu'l-Matbû'âtu'l-İslâmiyye, 1971.
- Hadramî, Ebû Muhammed et-Tayyib b. Abdillâh. *Kılâdetu'n-Nahr fi Vefeyâtî'd-Dehr*. Cidde: Dâru'l-Minhâc, 2008.
- Hamdî, Muhammed Abdurrahman. *Ârâu'l-Muntecebi'l-Hemedânî en-Nahviyyeti Havle'l-Mesâilî'l-Hilâfiyyeti fi Kitâbihi el-Ferîd fi İ'râbi'l-Kur'ani'l-Mecîd*. Doktora Tezi, Câmia'tu'l-Hartûm, 2008.
- Hamevî, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût. *Mu'cemu'l-Udebâ'* thk. İhsan Abbas. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1993.
- Hemedânî, Muntecebuddîn. *el-Ferîd fi İ'râbi'l-Kur'ani'l-Mecîd* thk. Fehmî Hasan en-Nimr, Fuâd Ali. Doha: Dâru's-Sekâfe, 1991.
- İbn el-Cezerî, Şemsüddîn Ebu'l-Hayr Muhammed. *Ğâyetu'n-Nihâye fi Tabakâti'l-Kurrâ*. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, Tarih Yok.
- İmâdetu Şuûni'l-Mektebât. *Fihresu Kutubi'l-Kiraâti'l-Kur'aniyye*. Medine: 1415.
- İshak, 'Alî Şevâh. *Mu'cemu musennefâti'l-Kur'ani'l-Kerim*. Riyad: Dâru'r-rufâî, 1984.
- Karagöz, İsmail. "tıval-mufassal". *Dini Kavramlar sözlüğü*, (Ankara: DİB Yayınları, 2010), 456.
- Kâtib Çelebî. *Keşfu'z-Zunûn 'an Esâmi'l-kutubi ve'l-Funûn*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1941.
- Kehhâle, Ömer Rıza. *Mu'cemu'l-muellifîn*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Tarih Yok.
- Kıfî, Ebu'l-Hasen Cemâlüddîn Alî b. Yûsuf. *İnbâhü'r-Ruvât 'ala Enbâhi'n-Nuhât*. Kahire: Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, 1982.
- Makdisî, Ebû Şâme. *Zeylu'r-Ravdeteyn*. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1947.
- Maral, Cüneyt. "Kur'ân Tefsirinde Dilbilimsel Yöntem (Taberî Örneği Ankara:)", İlahiyat Yay., 2019.
- Merrâkeşî, Muhammed b. Muhammed b. Abdilmelik. *es-Sifru'l-Hâmis Min Kitâbi'z-Zeyli ve't-Tekmile li Kitâbeyi'l-Mevsûl ve's-Sila* (thk. İhsân Abbâs). Beyrût: Dâru's-Sekâfe, 1965.
- Münzirî, Ebû Muhammed Zekiyyüddîn Abdülazîm b. Abdilkavî. *et-Tekmile li Vefeyâtî'n-Nakale* thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. Müessesetu'r-Risâle, 1984.
- Osman, Abdullah. *Cuhûdu'l-Munteceb el-Hemedânî e'l-Lugaviyye min Hilâli Kitâbihi el-Ferîd fi İ'râbi'l-Kur'ani'l-Mecîd*. Doktora Tezi, Câmiatü Ümmi'l-kurâ, 2000.
- Safedî, Ebu's-Safâ Salâhuddîn. *'Ayanu'l-'Asr ve A'vanu'n-Nasr*, Beyrut: Daru'l-Fikri'l-Mu'âsır, 1998.
- Safedî, Ebu's-Safâ Salâhuddîn. *Nektu'l-Himyân fi Nuketi'l-Umyân*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2007.
- Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *Buğyetu'l-Vu'ât fi Tabakâti'l-Luğaviyyîn ve'n-Nuhât* thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrahim. Sayda: el-Mektebetu'l-'Asriyye, Tarih Yok.
- Taşköprizâde Ahmed Efendi. *Miftâhu's-Sa'âde ve Misbâhu's-Siyâde fi mevzu'âti'l-'Ulûm*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1985.
- Yazıcı, Tahsin. "Hemedân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17: 184. İstanbul: TDV Yayınları 1998.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed. *Me'rifetu'l-Kurrâi'l-Kibâr*. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1997.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed. *Tezkiretu'l-Huffaz*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn. *Mu'cemu'ş-Şuyûh*. Tâif: Mektebetu's-Sadîk, 1988.
- Ziriklî, Hayreddin b. Mahmud. *el-A'lâm*, Beyrut: Dâru'l-'Ulûm li'l-Melâyîn, 2002.
- Zübeyrî, Velid b. Ahmed. *el-Mevsû'atu'l-Muyessera fi Terâcim Eimmeti'Tefsîri ve'l-İkrâi ve'n-Nahvi ve'l-Luğati*. Medine: el-Hikme, 2003.